

EN BABELSK FORVIRRING? OM FELTBEGREPETS ANVENDELSE OG BETYDNING FESTSKRIFT FOR MALCOLM PARLETT

Av Frank-M. Staemmler

Oversatt fra engelsk av Synnøve Jørstad

*I mye av det som er blitt skrevet om gestalt, kan man finne termen "felt". I mange tilfeller blir denne termen imidlertid ikke definert, og den presise meningen blir heller ikke belyst med eksempler. Derfor tar denne artikkelen for seg anvendelsesområdene i forskjellige fysiske, filosofiske og psykologiske teorier. Det blir lagt vekt på feltteorien til Kurt Lewin (1951) og også på ideen om et felt slik den anvendes i *Ego, Hunger and Aggression* (Perls, 1947/1992) og *Gestalt Therapy* (Perls, Hefferline & Goodman, 1951). Artikkelen tar opp likheter og forskjeller mellom ideene til henholdsvis Lewin og Perls når det gjelder "felt", og det blir satt søkelys på sammenblandingen av kategorier i teoretiseringen til Perls og Goodman.*

Nøkkelord: kritisk realisme, epistemologi, feltteori, holisme, livsrom

When A uses a word he might mean something quite different from what B understands. The revolutionary science of semantics – the meaning of the meaning – will, I hope, provide a remedy for this Babylonian confusion. (Perls, 1947/1992, s. 248)¹

In order to make intelligible the wide range of behavioural phenomena which human beings exhibit, it is not enough merely to utter the magic word 'field'. At best, this provides no more than the beginning of wisdom in the intricate set of questions that always arise when some concrete occurrence requires fundamental rather than superficial explanation. (Hartmann, 1942, p. 174)

"Det er ikke lett å være en feltteoretiker," som Lynne Jacobs (2002) så riktig fastslo, og jeg kan tenke meg minst tre grunner som støtter denne uttalelsen. For det første er det krevende å fatte ideen om et "felt" innen psykologien fordi dette forutsetter forståelsen av et helt nytt paradigme (Kuhn, 1970), som

1. [Engelsk er beholdt i de fleste sitatene som er innrykket i teksten. Sitater inne i selve teksten er oversatt til norsk, med unntak av sitatene fra *The New Oxford Dictionary of English*. Alle sitater på norsk er oversatt av meg. Noen illustrasjoner er gjengitt på engelsk. O.a.]

både står i motsetning til og går utover våre tradisjonelle tenkemåter. For det andre, når det gjelder ideen om et "felt", er flere forskjellige teorier blitt utviklet. For det tredje, og sannsynligvis viktigst for gestaltterapeuter: Den feltteorien som mange gestaltterapeuter henviser til, er til dags dato ikke blitt uttømmende beskrevet i trykte artikler.

Selvsagt er det blitt gjort noen forsøk på å berede grunnen. Det er ingen tvil om debatten i *The Gestalt Journal* med de verdifulle bidragene til Joel Latner (1983; 1984), Gary Yontef (1984) og Wright (1984) utgjorde den første milepælen på veien mot det som en dag kan bli en fremtidsrettet feltteori i gestalt. Tekstene til Gordon Wheeler (1991, for eksempel) og noen av forfatterne som tilhører Clevelandskolen, har også vært både bemerkelsesverdige og innflytelsesrike. Sist, men ikke minst, fortjener Malcolm Parlett stor anerkjennelse for den kreativiteten og fliden han har utvist ved gang på gang å påta seg denne vanskelige oppgaven (jf. Parlett, 1991; 1993; 1997; 2005). Det er til ære for hans bidrag at jeg skriver denne artikkelen.

Tekstene som er nevnt ovenfor, har vært vellykkede – i det minste når vi ser på hvilken virkning de har hatt. De har åpenbart vært overbevisende og gjort inntrykk på mange gestaltterapeutiske forfattere: I de senere årene er det blitt publisert mange artikler som har termen "felt" i tittelen. Hvis man dessuten ikke bare ser på titlene, men også på innholdet i gestaltlitteraturen i det siste tiåret, vil man ha vanskelig for i det hele tatt å finne noen tekster hvor ordet "felt" ikke forekommer.

Men som tilfellet er i mange andre sammenhenger, har ikke denne vellykkede historien bare brakt positive resultater. Jeg kan ikke se med glede på den moteriktige, noen ganger inflasjonsaktige, andre ganger sjablonaktige bruken av termen "felt", noe som utgjør en fare for å tømme termen for enhver teoretisk betydning. Som Malcolm Parlett påpeker: "...det er en potensiell vanskelighet at felt kan bli så omfattende at det innbefatter hva som helst og alt" (2005, s. 44f.). Og hans "dialogrespondent", Robert Lee, samtykker: "Termen *felt* kan ha mange forskjellige betydninger, og disse betydningene blir ofte brukt om hverandre, ofte i den same artikkelen" (*ibid.*, kursiv i originalteksten).

For meg virker det som om verken Parlett eller Lee føler seg vel med denne "potensielle vanskeligheten" som ligger i at ulike betydninger av termen ofte blir brukt om hverandre. Men kanskje jeg projiserer min egen sterke uro over på dem: Jeg vil hevde at hvis "felt" skal være et vesentlig element i vår teori, må ikke ordet brukes om "hva som helst og alt". Brukes det slik, degenererer det til ren sjargong. Sjargong kan være akseptabel i en

hverdagssamtale,² men ikke i teoretiske diskusjoner. Hvis vi vil at vår teori skal ha en praktisk verdi, hjelper det ikke med utvannet språk: Selv om "det stemmer at feltteorien understreker hvor viktig det er at en hvilken som helst hendelse er et produkt av en hærskare faktorer ... er dette ikke nok. *Feltteorien er noe mer spesifikt*" (Lewin, 1951, s. 44, min kursiv).

I mange tekster skrevet av gestaltterapeuter blir imidlertid ordet brukt i en svært generell betydning – nesten synonymt med "sosiale omstendigheter", "samfunnet", eller enda mer generelt, "sammenhengen", og i den mest generelle betydningen: "... feltet i gestaltterapi ... kan betraktes som ren potensialitet" (Miller, 2001, s. 110). Man kan også finne tilfeller der ordet "felt" blir en mer eller mindre mystisk knagg for alt vagt, ukjent eller metafysisk: For eksempel blir utsagnet at "noe er i 'feltet'" noen ganger brukt for bare å si at noe er "i rommet", ligger "i luften", "i atmosfæren" eller er et element i tidsånden.

Med denne artikkelen ønsker jeg å bidra til å utforme en klarere profil av termen "felt" i en gestaltterapeutisk sammenheng. Dermed tar jeg ikke sikte på å fasttømre en definisjon en gang for alle; jeg håper snarere å være behjelpelig i en fruktbar utvikling av termen og dens spesifikke teoretiske betydninger.

Ord: Forskjellige sammenhenger, forskjellige betydninger

La meg starte med det som sannsynligvis utgjør de kjedeligste delene av historien, slik at vi deretter kan se fram til de mer interessante.

Vi kan grovt sett skille mellom de ulike betydningene av ordet "felt" på følgende måte:

1. den *bokstavelige* betydningen;
2. den *utvidete* betydningen;
3. den *overførte* betydningen;
4. den *teoretiske* betydningen i *fysikk* og
5. den *teoretiske* betydningen i *psykologi*

-
2. Selv i hverdagssamtaler har sjargong sine ulemper og er langt fra den "kontaktfulle talen" som Perls mfl. (1951, s. 320f.) gjorde seg til talsmenn for.

Jargon is another linguistic trick which gets people off the hook of having to work to make contact; it can easily become a habit between people who know each other, personally or professionally, and who don't want to take the trouble to create something afresh over and over again. (Polster & Polster, 1973, s. 155)

I følge *The New Oxford Dictionary of English* er den grunnleggende dagligdags betydningen av ordet "field" ". . . an area of open land, especially one planted with crops or pasture, typically bounded by hedges or fences: *a wheat field / a field of corn*" (1998, s. 680, kursiv i originalteksten). Dette vil jeg kalle den bokstavelige betydningen. Det er et eksempel på dette i *Ego, Hunger and Aggression* (Perls, 1947/1992, s. 35ff.); her bruker Perls en *kornåker* (*cornfield*) som et eksempel på et landskap som kan benyttes på forskjellige måter av en bonde, en flyger, en maler, en agronom, en kjøpmann, et kjærestepar, og som dermed får ulike psykologiske betydninger for de respektive personene.³ Dette er eksempel på et (bokstavelig) felt,⁴ og de ulike måtene det fenomenologisk kan oppleves på (se nedenfor).

Fra den første, bokstavelige betydningen, hvor feltets primære hensikt var forbundet med *jordbruk*, er en annen betydning avledet; her kommer *andre primærhensikter* inn i bildet. Vi kan kalle dette den *utvidete* betydningen av felt", som da beskriver

. . . an area marked out for a game or sport: *a football field*. A large area of land or water completely covered in a particular substance, especially snow or ice: *an ice field*. An area rich in a natural product, typically oil or gas: *a gas field*. An area on which a battle is fought: *a field of battle*.⁵ (*The New Oxford Dictionary of English*, 1998, s. 680, kursiv i originalteksten)

Den tredje betydningen av ordet er en *overført* betydning. Den viser til ". . . a particular branch of study or sphere of activity or interest: *we talked to professionals in various fields*" (*ibid.* – kursiv i originalteksten). For eksempel var det i denne betydningen Malcolm Parlett brukte ordet da han på den europeiske konferansen i 1992 sa i sin forelesning: "Jeg vil også si noe om selve feltet⁶ gestaltterapi" (1993, s. 115).

I forbindelse med persepsjonsforskning samt i mange gestaltpsykologiske tekster kan man også finne en annen overført bruk av ordet, som for eksempel "synsfeltet". Her står ikke ordet for mer enn det området som vedkommende kan ta inn gjennom synssansen. I nesten ingen av tilfellene er det lagt opp til noen teoretiske konsekvenser utover dette.

-
3. Jeg vet ikke om det er tilfeldig at eksempelet til Perls likner ganske mye på Lewins eksempel på *Kriegslandschaft* (krigslandskap – Lewin, 1917).
 4. [På norsk brukes *åker*, ikke *felt* i dette tilfellet. *O.a.*]
 5. [På norsk brukes *felt* bare i noen av disse tilfellene. *O.a.*]
 6. [*Fagfelt* vil være en mer nøyaktig norsk oversettelse. *O.a.*]

En annen overført betydning er relevant når det gjelder bruken av termen i "feltforskning". Her betyr "felt" "naturlige betingelser" eller "vanlige livssituasjoner" (i motsetning til laboratoriesituasjoner – for flere detaljer, se vedlegg).

For det fjerde, i fagfeltet *fysikk* har ordet fått en *teoretisk* betydning: "... the region in which a particular condition prevails, especially one in which a force or influence is effective regardless of the presence or absence of a material medium" (*The New Oxford Dictionary of English*, 1998, s. 680), som i et elektromagnetisk felt. Her kan ordet også beskrive "... the force exerted or potentially exerted in such an area: *the variation in the strength of the field*" (*ibid.*, kursiv i originalteksten).⁷

For det femte og til slutt, i fagfeltet *psykologi* (og filosofi) blir ordet også brukt i en *teoretisk* betydning. Selv om termen kom inn i psykologi delvis fra fysikken, er betydningen *annerledes* enn i henholdsvis fysikk og biologi, ettersom den defineres av en *psykologisk* teori. "Fysikalistisk positivisme," skrev Lewin, "... har overlevd sin nytte" (1951, s. 157). I tråd med dette slo han fast: "En totalitet av forhold som eksisterer sammen og som oppfattes som avhengige av hverandre, kalles et *felt* [31].⁸ Psykologien må betrakte livsrommet, som omfattes av personen og hans omverden, som ett felt" (1951, s. 240, kursiv i originalteksten).

7. I fagfeltet biologi er en annen *teoretisk* bruk av termen "felt" kalt "morfogenetisk felt" blitt innført av Rupert Sheldrake (Sheldrake, 1981). Denne bruken ble opprinnelig definert som "sannsynlighetsstrukturer i biologisk morfogenese" (*ibid.*), men de siste årene er denne definisjonen blitt utvidet og endret både av Sheldrake selv, som nå snakker om et "morfisk felt", og av noen av de som har overtatt og overført hans term til (det overførte) feltet psykologi (jf. Beaumont & Sheldrake, 2000). Jeg tenker her på Hellinger og hans tilhengere, som i dag snakker om et "vitende felt" (for eksempel som en del av tittelen på en konferanse i Würzburg, Tyskland, i 2001). Denne bruken av et biologisk begrep i psykologien er et eksempel på en "kategorifeil" (Ryle, 1949 – se nedenfor) og medfører en biologisk oppfattelse av psyken. Når det gjelder Hellinger, kommer ikke dette som en overraskelse for de som har oppdaget hans fascistoide ideologi tidligere (jf. Goldner, 2003). Det er opplagt at denne måten å bruke begreper på, ikke har noe å gjøre med gestaltterapiens teori.

8. Referansenummer 31 i Lewins bok henviser til Albert Einsteins *On the Method of Theoretical Physics* (New York: Oxford University Press, 1933). Legg merke til at sitatet ovenfor omfatter to deler i form av to setninger: Den første er Lewins oppsummering av Einsteins ide om et felt i *fysikken*; og den andre delen er hans "oversettelse" fra det fysiske feltet til en *psykologisk* erklæring om "livsrommet".

Denne femte betydningen av ordet – "feltet" som en *teoretisk* term i psykologien – er den vi først og fremst vil ha med å gjøre i det følgende.

"Galileisk" gjensidig avhengighet: feltkrefter

"Marty" har arbeidet med "Fritz" en stund. Marty opplever frustrasjon, anspenhet, forvirring og forlegenhet: Det hele er meningsløst for ham. Så følger denne dialogen:

Fritz: So close your eyes. Now go away from this, this horrible situation here. (Pause) . . . And come back to us. Where were you?

Marty: I was fishing.

Fritz: Yah.

Marty: At, (sigh) a place in the mountains, in California, that I really like.

Fritz: Good. Close your eyes again. Go back to that place and tell us what you're doing there.

Marty: I'm – I'm standing on, on top of some rocks and, and I'm sitting on a rock, in the middle of the river, in some rapids. Watching the water go by [cough], and I'm afraid, I'm afraid of falling in the water. But that – that doesn't make any sense, either, because I wasn't afraid of falling in the water when I was there.

Fritz: So, come back to us here. How do you experience being here?

Marty: *The colors are bright.* (Perls & Baumgardner 1975, s. 190, min kursiv)

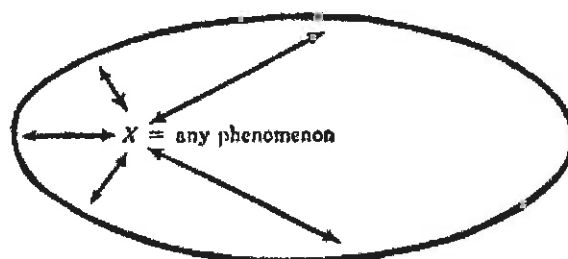
Hva har skjedd? Skrudde noen av tilhørerne på lyset i det rette øyeblikket for å belyse virkningen av arbeidet til Perls med Marty? Påtok været seg rollen som den dramatiske rådgiveren for Perls og forandret seg til det bedre akkurat tidsnok til å belønne Marty for hans arbeid? Antakelig ikke: Høyst sannsynlig hadde den *følelsmessige* forandringen som fant sted hos Marty, også hatt en virkning på hans *synsevne*. Dette er en vanlig erfaring: Hvem vet ikke at det er lettere å bli deprimert en grå og kald novembermorgen enn en klar vårdag? Kroppen har en tendens til å føles tyngre, den forestående arbeidsdagen synes lengre, tanker får en mer pessimistisk tone, ubehagelige hendelser blir viktigere, osv.

Forskjellige aspekter av en persons opplevde verden er ikke isolert fra hverandre; de er - i større eller mindre grad⁹ - *gjensidig avhengige av hverandre*, selv om de ikke står i direkte forhold til hverandre. Med andre ord er det ikke slik at et visst opplevelseseselement "har" en spesiell karakter i og av seg selv og i sin alminnelighet. Det får snarere sine respektive midlertidige egenskaper under de gitte psykologiske omstendighetene.

Denne observasjonen, som var typisk for *gestalt*psykologien slik den vokste fram i 1920-årene, var årsak til at Kurt Lewin (1931) foreslo et paradigmeskifte fra "... aristoteliske ... [til] galileiske tenkemåter i vår tids psykologi." For Aristoteles (384-322) beveget et objekt seg på grunn av sine *iboende egenskaper*; for Galilei (1564-1642) var dets bevegelse et resultat av *flere påvirkninger*:

Det kan sies at et objekts såkalte iboende egenskaper lar seg spore tilbake til krefter som påvirker det fra feltet rundt. Dette feltet kan man tenke seg som et virksomt hele som bestemmer egenskapene og atferden til den delen eller de delene som blir påvirket. (Hartmann, 1942, s. 166)

Denne "galileiske tankemåten" ble illustrert av Hartmann (*ibid.*), en kollega av Lewin, på følgende måte:

Forklaring: *x* står for tingen, hendelsen eller egenskapen hvis "natur" bestemmes mer av deres relasjoner til det bestemte, avgrensede feltet som omgir dem, enn av indre eller iboende krefter. Pilene med to pilspisser viser at innbyrdes avhengighet eller gjensidig påvirkning gjelder mellom alle "delene" av det "hele" og selve summen av delene ... (*ibid.*)

Illustrasjon 1

-
9. Expressed in terms of strong and weak Gestalten we may say that psychological unity is that of a weak Gestalt comprising a number of "strong Gestalten". We are dealing here not with one undifferentiated system but with a great number of such "strong Gestalten" which in part are in communication with each other, in part disclose no genuine unity at all (Lewin, 1926/1938, s. 290).

Denne "innbyrdes avhengigheten mellom alle delene av det hele og selve summen av delene" er det som karakteriserer *feltkreftene* (både i fysikk og i psykologi) i motsetning til *mekaniske krefter*, som vanligvis virker i én retning og bare påvirker en eller noen andre del(er) av helheten på en *direkte* måte. I en mekanisk modell anser man rommet mellom de delene som påvirker hverandre, for å være tomt; altså ingen interaksjon med mindre delene er direkte forbundet med hverandre. "I en feltteori er derimot ikke rommet tomt. Isteden er feltene rommets fysiske tilstander og tar del i det som skjer" (Latner, 1983, s. 76). Dessuten har feltkrefter "styrkeegenskaper" eller "valenser" (Lewins ord) i sine relasjoner til andre krefter; dvs. at de kan ha en styrkende virkning på noen krefter, samtidig som de kan virke svekkende på noen, eller ha en nøytral eller til og med tvetydig virkning på andre krefter.¹⁰ Kort sagt viser termen "felt" i sin teoretiske betydning i fysikk og psykologi til den gjensidige tilknytningen mellom en mengde dynamiske påvirkninger som ikke nødvendigvis virker på en direkte måte. Tilsvarende har den psykologiske feltteorien til Kurt Lewin sin opprinnelse i

de grunnleggende påstander ... at (a) atferd må stamme fra en helhet av faktorer som eksisterer sammen, (b) disse faktorene som eksisterer sammen, har et "dynamisk felts" egenskaper i den forstand at tilstanden til enhver del i dette feltet er avhengig av alle de andre delene i feltet. (Lewin, 1951, s. 25)

I den fysisk-psykologiske analogien ser vi hvilken innflytelse fysikken på slutten av 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet hadde på den tids samfunnsvitenskaper. Følgelig omtalte Lewin Albert Einstein på en rosende måte (Lewin, 1951, s. 240).¹¹ Det er imidlertid viktig å merke seg at selv om Lewin arbeidet med de analogiene som er nevnt i mitt forrige avsnitt,¹² var

-
10. Dette mangfoldet av mulige former for interaksjon får selvsagt Hartmanns illustrasjon til å virke overforenklet.
 11. I sin bok *The Evolution of Physics* har Einstein et kapittel om "The Decline of the Mechanical View", og på slutten av dette oppsummerer han: "Vitenskapen lyktes ikke i å gjennomføre det mekaniske programmet på en overbevisende måte, og i dag tror ingen fysiker at det er mulig å innfri det" (Einstein & Infeld, 1966, s. 125). Med innføringen av feltteorien ble "en ny virkelighet skapt, et nytt begrep som det ikke var noen plass for i den mekaniske beskrivelsen" (*ibid.*, s. 158). — For en skisse over postnewtonske feltteorier i fysikk jf. Yontef (1984).
 12. Lewins terminologi er blitt evaluert på forskjellige måter. For eksempel skrev Leeper, en velvillig kritiker:

han godt nok utdannet i filosofi (jf. Lewin, 1981/1982;¹³ Marrow, 1969; Métraux, 1992)¹⁴ til å vite at det ville være en "kategorifeil" (Ryle, 1949)¹⁵ å se disse to feltene som *identiske* i sin natur.¹⁶ Han levnet ingen tvil om at et *fysisk* felt er forskjellig fra et *psykologisk* felt på vesentlige områder. Jeg mener at den viktigste forskjellen er fysiske felts deterministiske natur på den ene siden, i

... though Lewin uses some terms which may even have been borrowed from other fields, as force, valence, and vector certainly are, this does not mean explanation by analogy *provided the meaning of these terms in Lewin's system is given by psychological examples and by definitions independent of the field of origin of the terms.* (1943, s. 76, kursiv i originalteksten)

En mindre velvillig kritiker, Estes, konkluderte:

By carrying over into psychology some of the verbal phraseology of physical field theories without the mathematics, Lewin has given us a facsimile of a field theory which resembles the real article in much the same way that a masterpiece of taxidermy resembles a live animal. Lewin's system looks like a field theory but it does not work like one. (1954, s. 342)

13. Lewins samlede verker, redigert av Graumann (1981/1982), består av sju bind; to av dem inneholder bare filosofiske skrifter, og de fleste av disse omhandler emner innen vitenskapsfilosofi.
14. Métraux har talt opp de forelesningene Lewin gav i løpet av sine år som professor ved universitetet i Berlin. Omlag 30% av dem omhandlet *filosofiske* spørsmål. (På den tid hadde ikke psykologi status som en separat vitenskap ved tyske universitet; den var en del av de filosofiske instituttene. Lewin var derfor professor i *filosofi*; hans mest innflytelsesrike lærer var den fenomenologiske filosofen Carl Stumpf.)
15. Ryle forklarer en kategorifeil på følgende måte:
When two terms belong to the same category, it is proper to construct conjunctive propositions embodying them. Thus a purchaser may say that he bought a left-hand glove and a right-hand glove, but not that he bought a left-hand glove, a right-hand glove and a pair of gloves. "She came home in a flood of tears and a sedan-chair" [norsk: "Hun kom hjem i en tåreflom og en bærestol"] is a well-known joke based on the absurdity of conjoining terms of different types. It would have been equally ridiculous to construct the disjunction "She came home either in a flood of tears or else in a sedan-chair". . . . I am saying that the phrase "there occur mental processes" does not mean the same sort of thing as "there occur physical processes", and, therefore it makes no sense to conjoin or disjoin the two. (1949, s. 22)
16. Nettopp dette standpunktet har ført til noe kritikk. Estes (1954), for eksempel, hevdet at forskjellen mellom fysiske feltteorier og Lewins tilnærming var for stor til å rettfærdiggjøre det samme ordet.

motsetning til psykologiske felts åpne natur på den andre siden, noe som gir rom for fri vilje.¹⁷

“Feltteorien kritiserer faktisk mange fysikalistiske teorier for deres mangel på en grundig psykologisk analyse,” uttalte Lewin (1951, s. 62). Og:

Et av de grunnleggende kjennetegnene ved en *feltteori i psykologi* er, slik jeg ser det, kravet om at feltet som påvirker et individ, bør beskrives, ikke i “objektive fysikalistiske” termer, men slik det eksisterer *for den personen på det tidspunktet*. (*ibid.*, s. 62, min kursiv)¹⁸

Dette vil si at det lewinske feltet er et *psykologisk* felt; det kan også kalles et “opplevelses”- eller “fenomenalt” felt.¹⁹ “De kreftene som Lewin postulerte, er i det psykiske feltet, ikke i det fysiske,” som hans biograf (Marrow, 1969, s. 31) understreker. Det er alltid feltet til *en bestemt person til en bestemt tid*. Feltet til en hvilken som helst annen person på ethvert gitt tidspunkt vil være forskjellig, og det vil også feltet til denne personen være på et hvilket som helst annet tidspunkt.²⁰

Felt? – Feltet til *hvem*?

I det foregående har jeg allerede henvist til Kurt Lewin og hans feltteori. På en måte foregrep jeg meg selv, for, som jeg påpekte innledningsvis, er ideen om

-
17. Denne forskjellen har å gjøre med det faktum at fysiske teorier henviser til den transfenomenale verden, mens Lewins feltteori henviser til den fenomenale verden – se nedenfor.
 18. Dette kan tolkes som en kritikk av noen av hans kolleger, for eksempel Köhler. “Köhler hevdet ikke bare at det er formelle analogier mellom fysiske og psykologiske strukturer, men brukte fysiske prosesser som var ‘like’ i struktur for å *forklare* de psykiske. Noen kommentatorer har treffende kalt denne fremstillingsmåten for ‘fysikalisme’” (Ash, 1995, s. 181, kursiv i originalteksten).
 19. Lewin “sidestilte aldri ‘det som eksisterer for en person’ med ‘awareness’, ‘bevissthet’ eller ‘en persons evne til å beskrive verbalt’; han innså at vi ofte ubevisst blir utsatt for mange psykologiske påvirkningsfaktorer” (Deutsch, 1968, s. 417). Følgelig mener noen forfattere at termen “fenomenal” ikke passer her (se for eksempel Schubert mfl., 1999, s. 9). Dette argumentet bygger på en snever definisjon av termen “fenomenal” som ekskluderer bakgrunnsmateriale. Jeg kjøper ikke denne snevre definisjonen.
 20. Her er begrepet “tidsperspektiv”, som Lewin lånte fra Frank (1939 – jf. Lewin, 1951, s. 75), relevant. Jeg har utdypet dette begrepet og dets relevans til gestaltterapi annensteds (Staemmler, 1997; 2002).

et "felt" ikke bare anvendt i *en* teori. Det må nærmest ha vært en mote: Mange filosofiske, biologiske og psykologiske forfattere tidlig på 1900-tallet innførte denne termen i sine skrifter. Jeg kan ikke gi en fullstendig liste her, men av de filosofene som brukte termen, bør man iallfall nevne Husserl (for eksempel 1997), James (1902, kap. 10), Gurwitsch (1964; 1966) og Merleau-Ponty (1962).²¹

Siden det er min oppfatning at Gurwitsch urettmessig er blitt oversett, velger jeg ham for å gi et eksempel på en fenomenologisk bruk av termen "felt":

When we deal with an object and choose it as the theme of our mental activity – of whatever kind our mental activity may be – our conscious life is never confined to the exclusive experience of our theme. At the time of our dealing with the theme, we are aware, in varying degrees of clarity and explicitness, of other objects and events. Our theme presents itself in a total field of consciousness. Within that field, a line of demarcation must be drawn between those items which merely happen to be co-present with our theme and those which, in addition to being co-present with the theme, are experienced as intrinsically related or relevant to it. The totality of the co-present items of the second class may be said to form *the thematic field* with respect to the given theme which occupies the center of that field. Thus we perceive a thing amidst other things, i.e., in a certain perceptual surrounding. A proposition that engrosses our mind refers and points to other propositions from which it follows as their consequence. An order of existence turns out to be an indefinite extension of a thematic field. Conversely, a concrete thematic field may be regarded as a circumscribed segment of an order of existence. It is the emergence of every theme from a thematic field and its experienced appearance within such a field that determine the meaning of the existence of every object as existence within a systematic context or order of existence. (1966, s. 123, kursiv i originalteksten)

Psykologene som arbeidet med feltbegrepet, omfatter selvfølgelig gestaltpsykologene i Berlinskolen, Wertheimer (1963), Köhler (1929/1947; 1933; 1940) og Koffka (1936).²² Deres feltbegrep førte til ideen om

21. Det er interessant at Merleau-Ponty i § 21 i sin forelesning om "The Human Sciences and Phenomenology" (1972, s. 203) refererer direkte til Lewins "felt" og helt klart identifiserer det som et *fenomenalt* felt. Jeg kommer tilbake til denne tematikken senere.

22. Man kan også føye Metzger (1930) til denne lista.

"isomorfisme", dvs. "... tesen om at våre opplevelser og prosessene som danner grunnlaget for disse opplevelsene, har samme struktur" (Köhler, 1929/1947, s. 344) – en ide som ble gjenstand for mye kritikk senere (jf. Kruse mfl., 1987). Noe mer utførlig er ideen som følger:

A theory of perception must be a *field theory*. By this we mean that the neural functions and processes with which the perceptual facts are associated in each case are located in a continuous medium; and that the events in one part of this medium influence the events in other regions in a way that depends directly on the properties of both in their relation to each other. This is the conception with which all physicists work. The field theory of perception applies this simple scheme to the brain correlates of perceptual facts. (Köhler, 1940, s. 55, kursiv i originalteksten)²³

I tillegg til gestaltteoretikerne har også andre psykologer utviklet sine respektive feltteorier. I psykiatrien har Harry Stack Sullivan (1953) formulert en teori om "interpersonlige felt"; i psykoanalysen framsatte René Spitz (1958)

23. Det er åpenbart at Kurt Lewins feltteori er vesentlig forskjellig fra Köhlers. Derfor mener jeg det er et bomskudd å si at "mens gestaltpsykologene sluttet seg til ideen om feltkrefter ... var det Kurt Lewin som utviklet ideen lengst" (Shane, 2002, s. 29). Wertheimer, Köhler og Koffka kalte seg forresten "gestaltteoretikere" istedenfor "psykologer" fordi de mente at emnet deres *favnet videre enn den egentlige psykologien*.

While employing phenomenological methods, they went beyond them by seeking explanations in neural processes. In his 1912 paper, Wertheimer proposed the short-circuit theory of the phi-phenomenon, and this was followed by other physiological theories and experiments, for example, Köhler's (1920) book devoted to physical and physiological Gestalten, his later theory of electrotonus to explain figural aftereffects (Köhler & Wallach, 1944), and physiological experiments carried out by Köhler and his coworkers (referenced in Köhler, 1957). Here the Gestalters anticipated the tremendous surge in physiological psychology we are witnessing today. Granted that their physiologizing was subject to the most telling criticism (cf. Lashley, Chow & Semmes, 1951), the fact that they looked for and postulated physiological correlates of Gestalt phenomena shows their approach was in tune, if not with the times, at least with future trends. (Helson, 1975, s. 17)

Senere fastslo Köhler selv at de hadde "... nesten naivt arbeidet i en retning som fullstendig samsvarte med tendenser som hadde oppstått i naturvitenskapen" (Köhler, 1969, s. 62). – På den måten var Lewin en *gestaltpsykolog*, ikke en *gestaltteoretiker*; han mente at ideen om isomorfisme var "et sidesprang" (Sprung & Linke, 1992, s. 76).

en *genetisk feltteori om egodannelse*. Fra det behavioristiske fagområdet må Tolman nevnes, som innrømmet å "... ha blitt enormt påvirket av Lewin" (Tolman, 1959, s. 136). Innen det humanistiske fagområdet presenterer den ganske nylige *Field Approach to Psychology* av Combs (1999) ideen om et felt som på noen måter likner Lewins. Og under visse forutsetninger (jf. Stadler, 1981) kan den "holografiske hjerneteorien" til nevroforsker Karl Pribram (1971; 1991) bli tolket som en moderne form for feltteori.

Av åpenbare historiske årsaker har ikke disse teoriene noen relevans for gestaltterapiens teori siden denne oppstod i de senere 40-årene og tidlige 50-årene. Mindre forståelig er det at man i gestaltterapiens litteratur nesten ikke kan finne noen henvisninger til feltideene til gestaltteoretikerne i Berlin. Bare Lewins oppfatning blir sitert av og til.

Jeg tror det er minst to grunner til dette: For det første har Lewins feltteori avgjort vært den mest innflytelsesrike i psykologiens historie i sin alminnelighet (jf. Heigl-Evers, 1979; Lück, 1996). Og for det andre henviste Frederick Perls og Paul Goodman til Lewin, selv om det forekom sjelden (jf. Perls, 1947/1992, s. 116; Perls mfl., 1951, s. vii, 277). I sin selvbiografi skrev Perls følgende om gestaltpsykologene:

I admired a lot of their work, especially the early work of Kurt Lewin. I could not go along when they became logical positivists. I have not read any of their textbooks, only some papers of Lewin, Wertheimer, and Köhler. Most important for me was the idea of the unfinished situation, the incomplete gestalt. (1969b, s. 61)

Disse fakta og utsagn har ført til noe uenighet om hvorvidt Perls og Goodman kjente til Lewins skrifter. For eksempel mener Wheeler at "... det virker usannsynlig at han [Perls] hadde førstehånds kjennskap til Lewins arbeid" (1991, s. 45). Yontef, derimot, hevder i sin anmeldelse av Wheelers bok at Perls ikke på noen måte var en forsker, "men hans bok [*Ego, Hunger and Aggression*] er en klar, skjønt uorganisert, fremstilling av feltteorien" (1992, s. 102). Slik jeg ser det, er det ikke nødvendigvis noe motsetningsforhold mellom disse standpunktene: Nyere historisk forskning viser at Frederick Perls ble kjent med Lewins - da fremdeles uutviklede - ide om et felt sist i 1920-årene gjennom H. S. Fuchs,²⁴ som var en av hans kollegassistenter ved Kurt Goldsteins institutt i Frankfurt (jf. Sreckovic, 1999, s. 33f.). Dette var åpenbart

24. Senere emigrerte Fuchs til England og ble kjent under navnet S. H. Foulkes for sitt analytiske arbeid med grupper (jf. Foulkes, 1949).

ikke noe "førstehånds" møte, men kan likevel ha gjort inntrykk - sammen med de påvirkningene som kom fra gestaltpsykologien i sin alminnelighet.²⁵

Og hva med Paul Goodman? I følge hans biograf, Taylor Stoehr, "... er det ikke sannsynlig at han kjente til mye av Lewins arbeid. ... Det var Willis D. Ellis' *Source Book of Gestalt Psychology* (1938) han brukte når han ønsket å bygge sin argumentasjon på kilder" (Stoehr, 1994, s. 97). Stoehr kan ha rett i at Goodman ikke kjente til "mye" av Lewins arbeid - det avhenger av hvilken standard man anvender; men det er et faktum at boka til Ellis inneholder "Vilje og behov", et av de viktigere skriftene til Lewin (1926/1938, s. 283-299); her gjør Lewin utstrakt bruk av sin felteoretiske tilnæringsmåte. Dessuten er det nettopp fra *dette* skriftet at Perls mfl. (1951, s. 277) sakset et viktig sitat om forholdet mellom helheten og delene.²⁶

Jeg kommer tilbake til Perls og Goodman senere. Men la oss først se nærmere på Lewins felt. Det var jo Malcolm Parlett som etterlyste en "mer lewinsk gestaltterapi" (1993).

Lewins felt og hans epistemologi

Som jeg allerede har vært inne på, er Lewins felt et *fenomenalt* felt. Det vil si at for ham er det ikke noe felt *per se*, men bare feltet til en bestemt person. Strengt tatt er det derfor ikke korrekt å referere til et lewinsk felt uten å nevne navnet på den personen hvis felt man snakker om.²⁷

... Lewin's grounding in the philosophy of science made it possible for him to recognize the fundamental role of phenomenology ... This enabled him ... to recognize clearly that the beginning of scientific inquiry and the

25. Ved Goldsteins institutt var gestaltpsykologi et viktig tema; det ble diskutert på en kritisk, men overhodet ikke fiendtlig måte.

26. "Det er spesielt viktig at den som vil studere hele fenomener, er på vakt mot tendensen til å gjøre helheter så altomfattende som mulig. Særlig bør man være klar over at den virkelige oppgaven er å undersøke de strukturelle egenskapene til en gitt helhet, fastslå forbindelsene til underordnede helheter og bestemme avgrensningen av det systemet man har med å gjøre. Det er ikke sannere i psykologi enn i fysikk at 'alt er avhengig av alt annet'" (Lewin, 1926/1938, s. 289 - jf. Perls mfl., 1951, s. 277).

27. Følgelig, hvis du hører en gestaltterapeut si i generelle vendinger at noe "er i feltet", kan du stille deg tvilende til at hun eller han tenker i lewinske termer. Hvis du ikke får et klart svar på spørsmålet "Feltet til *hvem?*", kan du være sikker på at han eller hun ikke tenker i lewinske termer.

ultimate test of its outcome was somebody's experience, and that this called for the conception of a dynamic quite independent of the physical one. (Marrow, 1969, p. 37)

Dette er viktig å ha i tankene, særlig hvis man ønsker å forstå hvilken rolle omverdenen og dens forhold til personen spilte hos Lewin.

Lewins felt

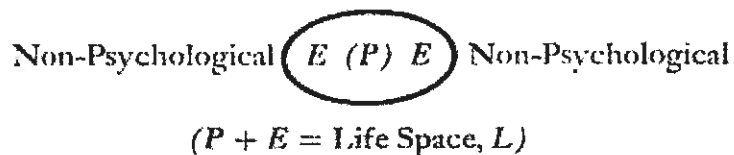
Før jeg kan gå i detaljer om dette, trenger jeg imidlertid å introdusere Lewins term "livsrom", som han brukte *synonymt* med "felt". "Dette livsrommet består av personen og den psykologiske omverdenen *slik den eksisterer for ham*" (Cartwright, i Lewin, 1951, s. xi, min kursiv).

The field with which the psychologist must deal, Lewin terms 'life space.' For each individual, the life space consists of the needs of the *person* and his *psychological environment*. All psychological events occur within the life space. . .

Life space includes all facts which have existence for the person and excludes those which do not. It embraces needs, goals, unconscious influences, memories, beliefs, events of a political, economic, and social nature, and anything else that might have direct effect on behavior. (Marrow, 1969, s. 34f., mine kursiver)

Hvis du legger merke til ordene i kursiv i dette sitatet, vil du se at både (behovene til) "personen" og den (psykologiske) "omverdenen" blir definert som *likeverdige* deler av livsrommet. Det vil si at i Lewins teori er *ikke* det han kaller "omverdenen" noe *utenfor* livsrommet, siden livsrommet omfatter både "... personen og den psykologiske omverdenen *slik som den eksisterer for ham*" (Lewin, 1951, s. 57, min kursiv).²⁸ Lewins omverden "... henviser ikke til den fysiske omverdenen i betydningen *fysiske* egenskaper" (Lewin, 1926/1938, s. 283, kursiv i originalteksten); den utgjør *ikke* den "virkelige verden der ute"; den er en *fenomenal* verden, som illustrert i den følgende skissen til Marrow (1969, s. 39):

28. Legg merke til at Lewin snakker om person og omverden her; han bruker *ikke* ordet "organsime"! Dette vil senere bli viktig.

Forklaring: P = Person; E = Environment (omverden)
Illustrasjon 2

I denne illustrasjonen møter vi igjen ovalen vi tidligere har sett i den første illustrasjonen. Denne ovalen er et eksempel på "Jordankurven" som Lewin (1936 og andre steder) brukte i sin "topografiske" tilnæringsmåte for å representere psykologiske situasjoner. "... hele rommet innenfor Jordankurven, inkludert ellipsen, er livsrommet. Det representerer personen og den psykologiske omverdenen. Rommet utenfor representerer den ikke-psykologiske verden - som består av enten fysiske eller sosiale faktorer" (Marrow, 1969, s. 39).²⁹

Utenfor Jordankurven er den ikke-psykologiske verden, dvs. den "virkelige" fysiske og sosiale verden som til dels påvirker den psykologiske verden og til dels ikke påvirker den. De ikke-psykologiske faktorene virker på menneskelig oppførsel bare hvis de blir transformert inn i den psykologiske dimensjonen.

For å være mer nøyaktig: *Illustrasjon 2* viser tre områder - områdene innenfor og utenfor Jordankurven, pluss selve kurven:

1. "Livsrommet"; dvs. personen og den psykologiske omverden slik den eksisterer for ham. Det er dette feltet vi vanligvis har i tankene hvis vi refererer til behov, motivasjon, sinnsstemning, mål, angst, idealer.

29. I de senere årene har gestaltterapeuter begynt å diskutere hvorvidt termen "felt" med hell kunne erstattes av termen "situasjon" (jf. først og fremst Robine, 2001, men også for eksempel Wollants, 2005). Jeg kan ikke gå inn i den diskusjonen her. Imidlertid vil jeg si at termen "situasjon" fører med seg de samme teoretiske og epistemologiske utfordringene som termen "felt"; for et overblikk jf. Stebbins (1985).

Termen "Jordankurven" er kanskje ikke kjent for alle lesere. Den er oppkalt etter Marie Ennemond Camille Jordan (1838-1922), en fransk matematiker, som var en pioner for matematisk gruppeteori og topologi. En Jordankurve defineres som "en hvilken som helst sammenhengende enkel sluttet kurve i planet, [som] deler planet inn i to atskilte områder, innsiden og utsiden" (Ohio State University, Department of Mathematics, 2005).

2. En mengde prosesser i den fysiske eller sosiale verden, som ikke påvirker livsrommet til den enkelte akkurat da.

3. En "grensesone" i livsrommet: Visse deler av den fysiske eller sosiale verden påvirker faktisk livsrommets tilstand på et gitt tidspunkt. Persepsjonsprosessen er for eksempel tett forbundet med denne grensesonen, for det som sanses, bestemmes til dels av de fysiske "stimuli"; dvs. den delen av den fysiske verden som påvirker sanseorganene nettopp da... (Lewin, 1951, s. 57)

Med andre ord: "Egenskapene til den enkeltes "livsrom" avhenger til dels av den enkeltes tilstand som et produkt av hans historie, til dels av de ikke-psykologiske - fysiske og sosiale - omgivelser" (*ibid.*, s. 62).

Det er viktig å legge merke til at Lewin her snakker om "fysiske og sosiale omgivelser," ikke om omverdenen! Dette er fordi termen "omverden" allerede er blitt brukt med en annen betydning tidligere: som betegnelsen på en del av den psykologiske verden (mens den andre delen er "personen"). "Omgivelsene" er den "objektive" verden som er "der ute" - andre mennesker, trær, hus, osv. - mens omverdenen er slik man *opplever* disse.³⁰

Her vil jeg peke på to ting: For det første, i følge lewinsk tenkning er min fysiske kropp (ofte kalt "organisme") også et element i (de ikke-psykologiske) omgivelsene (jf. Lewin, 1981/1982, Vol. 6, s. 82f.) og verken et element av omverdenen (E) eller av personen (P). Derimot er min *opplevde* eller *levende* kropp (som kalles "*Leib*" i tysk filosofi) å betrakte som et aspekt av personen (P). - Dette bringer meg over på mitt andre poeng: Jeg vil antyde et problem i Lewins terminologi: Mens han foretar det nyttige skillet mellom omverden og omgivelser, klarer han ikke å foreta det tilsvarende skillet når det gjelder termen "person".³¹ For å gjøre sin terminologi fullstendig burde han ha brukt termen "organisme" som betegnelsen for den ikke-psykologiske kroppen.

30. Lewin skiller meget skarpt mellom livsrommet og omgivelsene, som det går fram av det følgende forskningseksempel han gir: "Maten som ligger bak dører ved enden av en labyrint slik at den verken kan luktes eller ses, er ikke en del av dyrets livsrom. Hvis det enkelte dyret vet at det ligger mat der, må denne *kunnskapen* selvsagt representeres i hans livsrom, for denne kunnskapen påvirker oppførsel. ... Ja, det enkelte dyret vil legge ut på reisen hvis han tror at det er mat der, selv om den faktisk ikke er der, og han vil ikke bevege seg mot den maten som faktisk er ved enden av labyrinten, hvis han ikke vet at den er der" (Lewin, 1951, s. 57f., kursiv i originalteksten).

31. Deutsch (1968, s. 423f.) ser *tre* ulike betydninger av termen "person" i Lewins skrifter.

For å oppsummere kan vi si at vi i Lewins feltteori finner følgende system av termer:

Felt eller livsrom	Ikke-psykologisk
Person/omverden	[Organisme]/omgivelser

Forklaring: Feltet eller livsrommet består av både person og omverden; den ikke-psykologiske verden består av både organismen og omgivelsene. Den tykke vertikale linjen i tabellen representerer Jordankurven. Skråstrekene mellom de respektive to termene indikerer at de betegner innhold som kan skilles selv om de er nært forbundet og er deler av sine respektive verdener (felt eller ikke-psykologisk).

Illustrasjon 3

Lewins epistemologi

Bruken av partermer (som i "omverden" og "omgivelser"), sammen med det beklagelige fraværet av partermer (når det gjelder termen "person"), er betegnende for Lewins teori, som springer ut fra hans epistemologiske fundament i kritisk realisme³² - en epistemologisk posisjon de fleste gestaltpsykologene hadde i en eller annen variant.

Utgangspunktet for kritisk realisme er antagelsen at hele den verden hvor mennesker befinner seg, er deres opplevde, fenomenale, "virkelige" verden. Den må skilles strengt fra den "transfenomenale", "faktiske"³³ verden, som vi verken har direkte eller fullstendig tilgang til.³⁴

... not a single phenomenal datum is, as such, a characteristic also of situations in the physical world. The content of all statements about this world is only a matter of inferences, of a construction in thought - although some simple perceptual facts used in actual observation are supposed to have somehow comparable partners in nature, and thus to

32. Min oversikt over kritisk realisme som her følger, bygger på skriftene til Mehrgardt (2005), Soff mfl. (2004) og Walter (1985).

33. For en mer detaljert diskusjon av forskjellen mellom "virkelighet" og "realitet" jf. Staemmler (i trykk).

34. Overbevisningen om at det eksisterer en transfenomenal verden, er en motgift mot faren for solipsisme.

control the direction in which the construction can proceed. (Köhler, 1961, s. 21)

Den fenomenale verden (med Lewins termer: livsrommet eller feltet) antar forskjellige former og fasonger og viser til forskjellige deler av den transfenomenale verden avhengig av personens historie, behov og mål og også av det som skjer i den såkalte "grensesonen". Denne sonen (Jordankurven) er kontaktflaten mellom livsrommet og omgivelsene.

Skillet mellom den fenomenale og den transfenomenale verden var allerede blitt tydeliggjort av Koffka ved hjelp av et svært illustrerende eksempel:

En vinterkveld i en forrykende snøstorm kom en rytter til et vertshus, lykkelig over å ha funnet ly etter å ha ridd i timevis over den forblåste sletta hvor et teppe av snø hadde dekket alle stier og landemerker. Verten som kom ut, så forbauset på den fremmede og spurte hvor han kom fra. Mannen pekte i retning bort fra vertshuset, hvorpå verten sa med et uttrykk av frykt og undring: "Vet du at du har ridd over Bodensjøen?" Hvorpå rytteren falt død om ved føttene hans.

Så i hvilken omverden fant den fremmedes atferd sted? Naturligvis kan man si Bodensjøen, for det er sant at han red over den. Og likevel er ikke det hele sannheten, for det faktum at det var en tilfrosset innsjø og ikke vanlig solid grunn, påvirket overhodet ikke atferden hans. ... psykologen vil fastslå: Det er en annen betydning av ordet omverden, og i følge den red ikke vår rytter over innsjøen i det hele tatt, men over en vanlig, forblåst slette. Hans atferd var å-ri-over-en-slette, men ikke å-ri-over-en-innsjø. (Koffka, 1936, s. 27f.)

Den transfenomenale verden (Koffka kaller den "den geografiske omverden", som tilsvarer Lewins "omgivelser") eksisterer uavhengig av de ulike måtene mennesker (og til en viss grad, dyr) konstruerer sine fenomenale verdener (med Koffkas ord, sine "atferdsomverdener"). Fra en logisk synsvinkel, og også fordi den har en større utstrekning i tid og rom, kommer den transfenomenale verden før de ulike fenomenale verdener. Med andre ord, man kan se de stadig skiftende faktiske forhold til de bevisste og fornemmende skapninger som mangfoldige mikrokosmos innenfor det ene makrokosmos som er "realiteten". For ethvert menneske er imidlertid hennes eller hans fenomenale verden viktigst og den som spiller den avgjørende psykologiske rollen.

Teoretisk sett kan man dele ethvert menneskes "realitet" inn i den transfenomenale organismen og den transfenomenale *Umwelt* (dvs. omverden - tilsvarende Lewins omgivelser).³⁵ Følgelig kan man dele hvert individs "virkelighet" inn i det fenomenale selv (Lewins "person") og den fenomenale omverden (Lewins "omverden"). Dette er partermer i kritisk realisme, som jeg har nevnt tidligere.

Både i den fenomenale og den transfenomenale verden virker "feltkrefter".³⁶ I den fysiske verden finner vi elektromagnetiske felt eller gravitasjonsfelt, for eksempel. Men dette er ikke utelukkende slik: Vi finner også mekaniske krefter. Lewins livsrom forutsetter imidlertid bare feltrelasjoner: Dette vil si at en hvilken som helst forandring på ett sted kan medføre forandringer på alle andre steder" (Zabransky & Wagener-Lukesch, 2004, s. 136). Når det gjelder "grensesonen", har jeg ikke kunnet finne noe eksplisitt utsagn i Lewins skrifter om de(n) type(r) krefter som er aktive her. Men jeg mener det er innlysende at man her kan observere både mekaniske krefter og feltkrefter.

"Feltet" hos Perls og Goodman

Termen "organisme/omverden-felt" ble først innført i *Gestalt Therapy* av Perls, Hefferline og Goodman (1951). I den første boka til Perls, *Ego, Hunger and Aggression* (Perls, 1947/1992) forekommer ikke termen i denne formen, selv om man kan finne noen forløpere. I de følgende to underkapitlene vil jeg prøve en kontekstuell analyse av betydningen av "felt" i disse to bøkene.³⁷

"Feltet" i *Ego, Hunger and Aggression*

I begynnelsen av denne boka skriver Perls: "Forestillingen om et 'felt' står i et direkte motsetningsforhold til den rådende i tradisjonell vitenskap, som alltid har sett virkeligheten som et konglomerat av isolerte deler..." (*ibid.*, s. 22). "Følgelig, når vi har 'feltet', konteksten ... kan vi bestemme det spesifikke feltet" (*ibid.*, s. 24). I det hele tatt later han til å se på felttilnærmingen som det

-
35. Andre forfattere foretar det samme skillet som Lewin, men snakker om henholdsvis den fenomenale og den transfenomenale omverden. Jeg nøyer meg med å nevne dette i en fotnote for å unngå forvirring.
36. Jeg setter dette ordet i anførselstegn her fordi de psykologiske feltkreftene i sin natur ikke er identiske med fysiske feltkrefter.
37. Siden Perls ikke prøvde å fremsette en utførlig teori i sine senere bøker (1969a; 1969b; 1973; 1975), vil jeg ikke henviser til dem her.

motsatte av et "isolasjonistisk" syn. For meg virker det også som om "felt", "helhet" og "kontekst" nesten er synonymmer.

Mellom de siterte setningene kan vi også se at han refererer til Köhlers og Wertheimers gestaltpsykologi, hvor målet var "... å bestemme helhetenes ... natur" (*ibid.*, s. 20). Så går han videre med å vise til R. H. Thouless (1938), som "... foreslår å erstatte den vanlige termen *gestaltpsykologi* med den mer passende *psykologiens feltteori* ..." (*ibid.*, kursiv i originalteksten). Det later til at "gestaltpsykologi" for Perls var synonymt med "feltteori" og også, som det følgende sitatet viser, med "holisme": "... ved å bruke de nye intellektuelle verktøyene *holisme* (forestillingen om et felt) og *semantikk* ... kan vår teoretiske tankegang nå bli enormt forbedret ..." (*ibid.*, s. xviii, kursiv i originalteksten).

Navna og de teoretiske termene som forekommer i de sitatene jeg har tatt med i de to foregående avsnittene, antyder tre mulige kandidater til den anti-"isolasjonistiske" tilnærmingen til Perls i *Ego, Hunger and Aggression*: gestaltteori (Köhler, Wertheimer), feltteori (Lewin) og holisme (Smuts). Det kan tenkes at Goldsteins "organismiske teori" også hører med. Nå vil jeg undersøke nærmere hvordan Perls bruker termen "felt".

Det som først og fremst slår meg, er at ordet "felt" ofte forekommer sammen med et adjektiv [eller i et sammensatt substantiv på norsk]: i de fleste tilfeller enten "omverden-" eller, om hverandre, "indre", "intraorganismisk", "organismisk".³⁸ Hva terminologien angår, er "omverdenfeltet" og "det organismiske feltet" ulike begrep. Et sammenhengende "organisme/omverden-felt" eksisterer (foreløpig) ikke. For eksempel skriver Perls at:

- "in Inhibition [*sic!*] some expression which should get outside the intraorganismic field is retained . . ." (*ibid.*, s. 70);
- "the expression 'projection' is . . . not quite correct, as it means that something that should be felt in the *internal* world is experienced as belonging in the *external* field" (*ibid.*, s. 125);
- "only where and when the Self meets the 'foreign' does the Ego start functioning, come into existence, determine the boundary between the personal and the impersonal 'field'" (*ibid.*, s. 169);
- "even the hallucinations in delirium tremens are psychological realities, though the victim is incapable of distinguishing between internal and environmental fields" (*ibid.*, s. 247);

38. Akustiske, innbilte, nevrotiske, biologiske og noen andre felt (slik som et fare-felt) nevnes også.

- “not only the ‘environmental field’ but also the ‘intraorganismic field’ changes” (*ibid.*, s. 287).

Jeg mener det er lett å se at den måten Perls her bruker termen “felt” på, verken avspeiler gestaltteoretikernes eller Lewins bruk. Men hva med våre andre kandidater, Goldstein eller Smuts?

I *Ego, Hunger and Aggression* nevner Perls Goldstein og skriver:

To Professor K. Goldstein I owe my first acquaintance with gestalt psychology. Unfortunately, in 1926, when I worked under him at the Frankfurt Neurological Institute, I was still too preoccupied with the orthodox psychoanalytical approach, to assimilate more than a fraction of what was offered to me. (Perls, 1947/1992, p. xiii)³⁹

Goldstein så *ikke* på seg selv som en gestaltpsykolog; ikke desto mindre omtaler Perls “Kurt Godstein og andre gestaltister” (jf. Perls mfl., 1951, s. xiii). I kapittel åtte i sin berømte bok *The Organism* (med undertittelen *A Holistic Approach to Biology ...!*) gjorde Goldstein inngående rede for sin kritikk av gestaltpsykologi; han fastslo at “... min rettesnor har vært en annen ...” og skisserte “... visse forskjeller [som] viser seg mellom synspunktene fremsatt av henholdsvis gestaltpsykologene og meg” (1939, s. 369):

First, Gestalt psychology is primarily and mainly based on *phenomenally given experiences*, and seeks to determine the Gestalten which appear in those, and the laws which govern them’ (*ibid.*, s. 370).⁴⁰

However, the conception I am trying to develop is not simply such a ‘psychological physiology’, based on a Gestalt-view . . . On the contrary, such an attempt to apply views and laws of one field of research to another seems very problematic to me, as long as it has not been proven that the two fields are of the same nature . . . (*ibid.*, s. 369)

Så Goldstein var i sitt forsøk på å oppnå “*biologisk kunnskap*” (*ibid.*, min kursiv) på vakt mot å begå en kategorifeil. Han konsentrerte seg om det transfenomenale emnet for sin forskning og overlot den fenomenale verden til

39. Med mindre Perls mente å si at han hadde lært om gestaltpsykologi fra Goldstein gjennom Goldsteins *kritikk* av gestaltpsykologi, viser denne anerkjennelsen, i tillegg til andre uttalelser, hvor liten brøkdel det var som Perls hadde assimilert.

40. De som kalte seg “gestaltteoretikere” (de fleste i Berlinskolen), ville muligens ikke ha sagt seg enige i denne beskrivelsen.

gestaltpsikologene.⁴¹ Ordet "felt" var ikke et element i hans teori (i sitatet ovenfor er det kun brukt i overført betydning). Hvis han i det hele tatt hadde noen ide om noe som var i nærheten av et felt, var det i den biologiske betydningen en tilpasning mellom dyret og dets habitat:⁴² "... en organisme kan bare eksistere hvis den lykkes i å finne et passende miljø i verden" (*ibid.*, s. 88). Men å anvende ordet "felt" i en *teoretisk* betydning på begrepet dyr/habitat ville medføre en "... utilbørlig utvidelse av termen, for det er ikke felthendelser, men sirkulære sensorisk-motoriske prosesser som er grunnleggende mellom fysisk organisme og fysiske omgivelser" (Stemberger, 1999, s. 285).

Ideen om dyr/habitat var likevel et begrep som fant vei inn i tenkningen til Perls. Selv om hans fokus ikke var på biologi, men på henholdsvis psykologi og psykoterapi, brukte han en terminologi som var farget av biologi ("organisme", i beste fall "menneskelig organisme", i motsetning til "person" eller "menneske"). Denne forkjærligheten viser seg også i de mange fysiske eksemplene som han bruker i sin teori (tørste - vann; sult - mat; pust - oksygen); mange gestaltterapeuter har gjentatt disse eksemplene og, på samme måte som Perls, anvendt dem på psykologiske prosesser uten å være klar over den implisitte kategorifeilen.

Den biologisk fargede tankemåten kan ha vært nærliggende for Perls, som var utdannet som lege, og den kan også ha bidratt til at han var så åpen for arbeidet til Jan Smuts. Smuts brukte, i overensstemmelse med sitt generelle biologiske syn (tittelen på hans bok er *Holism and Evolution*), også gjentatte ganger ordet "organisme". Perls var påvirket av Smuts i langt sterkere grad enn av Goldstein, både før⁴³ og mens han skrev *Ego, Hunger and Aggression*. "Jan Smuts, som på den tid var statsminister i Sør-Afrika og forfatteren av *Holism*, en bok som gjorde et varig inntrykk på Perls, sa ja til å skrive et forord.

41. I følge det jeg har lest, anså Goldstein den fenomenale opplevelsen til de hjerneskadde han undersøkte, bare som en tilleggs kilde til informasjon som hjalp ham i å konstruere sitt syn på nevrologiske funksjoner.

42. Jeg takker Hilarion Petzold (personlig kommunikasjon, 4. august 2005) for å henlede min oppmerksomhet på dette.

43. Det er ikke allment kjent at boka til Smuts sirkulerte blant Goldsteins assistenter i Frankfurt (jf. Petzold, 2002, s. 26). Det var sannsynligvis her Perls først hørte om den. Sreckovic (1999, s. 104) gjengir en personlig kommunikasjon hvor Laura Perls forteller ham at hennes mann leste boka til Smuts allerede mens de fremdeles bodde i Tyskland; hans reaksjon på den, husker hun, var entusiastisk.

Perls og Smuts var blitt venner ...” (Wysong, i Perls, 1947/1992, s. vii).⁴⁴ Og Perls, som “sterkt anbefalte” en “nøye lesning av boka til Smuts” (Perls, *ibid.*, s. 21), later til å ha tatt til seg (eller introjisert?) mange av ideene til Smuts⁴⁵ - for eksempel den biologifargede ideen om et “mentalt stoffskifte”,⁴⁶ som han tar opp gjennom hele boka, særlig i del to (*ibid.*, s. 121 ff.), hvor han starter med et sitat fra Smuts (1926/1973, s. 301).

Jeg tok Perls på ordet og leste boka til Smuts nøye. Allerede på de første sidene fant jeg følgende bemerkelsesverdige setninger:

... we find that round every luminous point in experience there is a gradual shading off into haziness and obscurity. A “concept” is not merely its clear luminous centre, but embraces a surrounding sphere of meaning or influence of smaller or larger dimensions, in which the luminosity tails off and grows fainter until it disappears. Similarly a “thing” is not merely that which presents itself as such in clearest definite outline, but this central area is surrounded by a zone of intuitions and influences which shades off into the region of the indefinite. The hard and abrupt contours of our ordinary conceptual system do not apply to reality and make reality inexplicable, not only in the case of causation, but in all cases of relations between things, qualities, and ideas. Conceive of a cause as a centre with a zone of activity or influence surrounding it and shading gradually off into indefiniteness. Next conceive of an effect as similarly surrounded. It is easy in that way to understand their interaction, and to see that cause and effect are interlocked, and embrace and influence each other through the interpenetration of their two fields. In fact the conception of Fields [*sic!*] of force which has become customary in Electro-Magnetism is only a special case of a phenomenon which is quite universal in the realms of thought and reality alike. Every ‘thing’ has its field, like itself, only more attenuated; every concept has likewise its field. It is in these fields and these fields only that things really happen. It is the intermingling of fields which is creative or causal in nature as well as in life. . . . *Things, ideas, animals, plants, persons*: all these, like *physical forces*, have their fields, and but for their fields they would be unintelligible, their activities would be

44. Men “... Smuts, som var opptatt med sine plikter som statsminister, kunne ikke skrive innledningen slik planen var” (*ibid.*).

45. “Kreativ tilpasning” er også en av termene til Smuts.

46. “Mentalt stoffskifte” er et annet eksempel på en gal sammenstilling bygd på en kategorifeil. (Du husker kanskje: “Hun kom hjem i en tåreflom og en bærestol.”)

impossible, and their relations barren and sterile. ... One of the most salutary reforms in thought which could be effected would be for people to accustom themselves to the idea of fields, and to look upon every concrete thing or person or even abstract idea as merely a centre, surrounded by zones or auras or spheres of the same nature as the centre, only more attenuated and shading off into indefiniteness. (Smuts, 1926/1973, s. 17ff., min kursiv)

Smuts' begrep om et felt kan oppsummeres med følgende sitat: "Organismen og dens felt er en sammenhengende struktur som begynner med et sentralt område som kan sanses og fattes, og gradvis toner ut i det ubestemmelige" (*ibid.*, s. 114).

Jeg mener det er åpenbart at dette begrepet er fundamentalt forskjellig fra både Lewins livsrom og fra gestaltteoretikernes teori om isomorfisme. Begrepet til Smuts er ikke et psykologisk begrep som tar hensyn til de fenomenale og de transfenomenale verdens ulike ontologiske tilstander; det likner snarere på et hovedsakelig⁴⁷ udifferensiert monistisk syn med lysende punkt, ting, ideer, dyr, planter, personer, fysiske krefter, osv. For Smuts er det et felt for hva som helst...

Dette samsvarer forbløffende med måten Perls kombinerer "felt" med andre former på, som i "organismisk felt", "omverdenfelt", "indre felt", "tenkt felt", "akustisk felt", "sosialt felt", "ubevisst felt", "bevissthetsfelt" og mange andre.⁴⁸

Kort sagt, jeg finner det sannsynlig at feltet til Perls i *Ego, Hunger and Aggression* først og fremst kan spores tilbake til Smuts og, i mindre grad, til Goldstein. Den mangelfulle kjennskapen som Perls selv innrømmet han hadde til gestaltpsykologi på den tid, kan dessuten ha spilt en viss rolle - til tross for

47. Jeg snakker om en "hovedsakelig" udifferensiert monisme her, for lenger ute i sin bok prøver Smuts faktisk å differensiere. Men min oppfatning er at denne differensieringen forblir et lite tilfredsstillende forsøk på å korrigere de grunnleggende kategorifeilene som man kan finne gjennom hele boka - "mentalt stoffskifte" er bare en av dem. Jeg antar at årsaken til dette kan spores i den naturalistiske deismen hos Smuts, eller som Perls selv så det, hans "idealistiske eller til og med teologiske holisme", hvor Perls selv "ikke var tilbøyelig til å følge ham" (1947/1992, s. 22).

48. Hvis du leser formuleringer som "... kontakt finner sted mellom den menneskelige organismen og dens omverdenfelt..." (Fleming Crocker, 1982, s. 100, min kursiv), tenker sannsynligvis forfatteren innenfor rammen i den første boka til Perls.

at han tilegnet boka til Wertheimer.⁴⁹ I *Ego, Hunger and Aggression* er "felt" en mer eller mindre vag term for et konglomerat av ulike holistiske ideer som nøy en viss popularitet i de første tiår på 1900-tallet (jf. Harrington, 1996).

Kanskje denne analysen kan oppsummeres med en bemerkning Perls lot falle i et intervju med Jim Simkin. Smuts, sier han

... was for me an important figure in my development; he was the first real holist and went even further than Goldstein. Goldstein had looked upon the organism as a whole, but Smuts could see the ecological aspect, that it's not just the organism but the organism embedded in the world that counts, that you cannot look upon the one without the other. (Perls, 1966)

"Feltet" i *Gestalt Therapy*

Selv om Paul Goodman utvilsomt kom med mange verdifulle bidrag til den videre teoretiske utviklingen av gestaltterapi, går det en rød tråd fra Perls' første bok til *Gestalt Therapy* (Perls mfl., 1951). Kitzler sier til og med at bortsett fra kapittelet om "Verbalizing and Poetry" "... er det ingenting i Perls, Hefferline og Goodman som ikke fins i *Ego, Hunger and Aggression* (Kitzler, 2006, s. 46). Man kan synes at denne påstanden er i sterkeste laget, men jeg mener det avgjort er noe sant i den.

Iallfall har den biologiske ideen om organisme/habitat-tilpasning, som er en observasjon om den transfenomenale verden (og ikke fortjener termen "felt" - jf. forrige del), funnet veien inn i *Gestalt Therapy*:

- "There is no single function of any *animal* that completes itself without objects and environment ..." (Perls mfl., 1951, s. 228, min kursiv). "... it is always to such an interacting field that we are referring, and not to an isolated *animal*" (*ibid.*, min kursiv).
- "... the definition of an *animal* involves its environment: it is meaningless to define a breather without air, a walker without gravity and ground ..." (*ibid.*, s. 258, min kursiv).

49. I teksten i *Ego, Hunger and Aggression* (utenom forord og index) nevnes Goldstein fem ganger, Smuts seks ganger, Wertheimer bare én gang (i tillegg til tilegnelsen) og Köhler to ganger. Lewin nevnes én gang med henvisning til hans hukommelseksperiment, som var inspirasjonen til Perls' ide om "uasluttede greier".

- “A *physiological* function completes itself internally, but ultimately no function can continue to do so . . . without assimilating something from the environment . . .” (*ibid.*, s. 401, min kursiv).

Det er mange flere tilsvarende uttalelser i boka, men disse sitatene kan vel være tilstrekkelige for å vise det jeg ønsker å belyse. Som Wheeler fastslår: “... når Perls sier ‘organisme’, mener han ‘kropp’” (1991, s. 44).

I rettferdighetens navn må jeg selvsagt tilføye at Perls mfl. ikke begrenser seg til uttalelser om det biologiske nivået. Dette nivået er imidlertid utgangspunktet deres, og derfra (like etter det første sitatet ovenfor) utleder de sin oppfatning av et felt: “La oss kalle denne vekselvirkningen⁵⁰ mellom organisme og miljø i en hvilken som helst funksjon “organisme/omverden-felt” (*ibid.*, s. 228).

Uttrykket “i en hvilken som helst funksjon” er opptakten til det følgende avsnittet som er av grunnleggende betydning for hele boka. Det begynner som følger:

The human organism/environment is, of course, not only physical but social. So in any humane study, such as human physiology, psychology, or psychotherapy, we must speak of a field in which at least social-cultural, animal, and physical factors interact. Our approach in this book is ‘unitary’ in the sense that we try in a detailed way to consider *every* problem as occurring in a social-animal-physical field. (*ibid.*, s. 4f., kursiv i originalteksten)

Mens forfatterne utvilsomt har rett i å fastslå at mennesker er underlagt “sosialkulturelle, sanselige og fysiske faktorer”, så beveger de seg på en usikker epistemologisk grunn når de foreslår en “*enhetlig* tilnærming”, som gir rom for “å betrakte alle problem som hendelser i et sosialt-sanselig-fysisk felt”. Med denne enhetlige tilnærmingen overser de kategoriforskjellene mellom de fysiske, sanselige og sosiale nivåene. De ser det slik at *både* “... de biologiske og sosiale vitenskaper ... handler om vekselvirkningen i organisme/omverden-feltet” (*ibid.*, s. 229, min kursiv). Resultatet er følgende berømte og strategisk plasserte uttalelse, som er så åpenbart forvirret (og forvirrende!) at jeg er overrasket over hvor sjelden, og hvis overhodet, hvor nølende den er blitt kritisert i den eksisterende gestaltlitteraturen:

50. “Vekselvirkning” er likevel en vag term; den sier ingenting om *arten* til den respektive vekselvirkningen, dvs. forfatterne fastslår ikke her eksplisitt at vekselvirkningen mellom organisme og omverden har feltkjennetegn.

Experience occurs at the boundary between organism and its environment, primarily the skin surface⁵¹ and the other organs of sensory and motor response. (*ibid.*, p. 227)

En av de få kritikerne er Gordon Wheeler, som stiller noen nyttige spørsmål, om enn varsomt:

Does experience really occur "at" the surface of the skin and "other organs of sensory and motor response"? In what sense? Or is it not something I synthesize myself, in a place difficult to specify, but at any rate quite far from my "sensitive skin"? (Wheeler, 1991, s. 59, kursiv i originalteksten)

Svaret på det første spørsmålet er et rungende nei! Opplevelser finner avgjort *ikke* sted på "hudoverflaten og de andre sensorisk-motoriske responsorganer," ikke engang "hovedsakelig"! Å si dette er en grov sammenblanding av kategorier: "hud" viser til den *fysiske*, transfenomenale verden, mens "opplevelse" viser til den *psykologiske*, fenomenale verden. Du kan ha en opplevelse *av* huden din eller at noe berører huden, men du kan aldri ha en opplevelse *på* huden din.

En liknende forvirring kan man se i tenkningen til Perls mfl. når det gjelder "kontaktgrensen":

The definition of an organism is the definition of an organism/environment field;⁵² and the contact-boundary is, so to speak, the specific organ of awareness of the novel situation of the field, as contrasted, for instance, with the more internal 'organic' organs of metabolism or circulation that function conservatively without the need of awareness . . . (1951, s. 259)

-
51. Mehrgardt har hevdet at "territorialmodellen" med en "overflategrense" (Perls mfl., 1951, s. 258) står i et motsetningsforhold til en holistisk tilnærming siden den "... ikke går inn på 'innlandet', 'det indre' av organismen og/eller omverdenen, deres 'helhet' i sitt innerste vesen" (Mehrgardt, 2005, s. 59).
52. Jeg finner det for øvrig forvirrende at "organisme" og "organisme/omverdenfeltet" skal defineres identisk. Det er som å si at definisjonen av en hustru er definisjonen av et par. Andre deler av boka har liknende formuleringer, for eksempel "Og når det gjelder pusting, ser man aller tydeligst at dyret er et felt . . ." (*ibid.*, s. 401).

I formuleringen "awarenessorgan" er termen "organ", som viser til den fysiske organismen,⁵³ sammenstilt med "awareness", som viser til den fenomenale verden – noe som igjen er en kategorifeil. Selv om Perls mfl. skulle oppfatte nervesystemet som "awarenessorgan", ville de likevel begå en kategorifeil siden awareness er et fenomen som viser seg, og som ikke kan reduseres til et fysisk organ.

Denne sammenblandingen av kategorier er ikke tilfeldig, men er resultatet av den "enhetlige" tilnærmingen som jeg tidligere har kalt "udifferensiert monisme". Den er en del⁵⁴ av arven fra Smuts – introjisert av Perls som allerede i *Ego, Hunger and Aggression* feilaktig snakket om "kropp og sjels identitet" (1947/1992, s. 28, min kursiv), og ikke rettet opp av Goodman. Den åpenbare hensikten, å beseire den kartesianske splittelsen, er dømt til å mislykkes hvis man benytter en forhastet likestilling av forskjeller.⁵⁵ Den kan bare lykkes hvis man klart erkjenner de viktigste egenskapene til begge verdener. Et hvilket som helst forsøk på å sette opp en forhastet identitet mellom de to polene som er dialektisk forbundet med hverandre, står i fare for å vektlegge én pol i for stor grad, på bekostning av den andre (som for eksempel et "epifenomen").⁵⁶

Kategorifeilene i *Gestalt Therapy* er, som jeg har nevnt, ikke tilfeldige – og de er ikke sporadiske, heller. Her er et eksempel til:

Tending toward the simplest structure of the field is the interacting at the contact-boundary of the tensions of the organism and environment until a relative equilibrium is established. . . . Note that in this process the so-called afferent nerves are far from being merely receptive; they reach out –

53. Det kan dessverre ikke herske noen tvil om at det er dette forfatterne mener, siden de lengre ut i samme setning snakker om "de mer indre 'organiske' organer til stoffskifte eller kretsløp."

54. Den andre delen av Smuts ideer som fant veien inn i *Ego, Hunger and Aggression*, var det ubegrensede antall felt. I *Gestalt Therapy* er de blitt erstattet av det motsatte, et enkelt, *enhetlig* felt.

55. Hvis "... nevrose er den forhastede fredsløsningen på konflikter" (Perls mfl., 1951, s. 360), så er den forhastede likestillingen mellom begrepsforskjeller en nevrotisk måte å teoretisere på.

56. Sett fra dagens synsvinkel kan en løsning på problemet sinn-kropp bygge på en "emergent, differensiell, vekselvirkende monisme" (Petzold, 1995, s. 553), som anerkjenner forskjellene mellom kategoriene og forbinder dem ved å bruke ideen om emergens (Bunge, 1977; 1980).

the water is seen as bright and lively if one is thirsty. (Perls mfl., 1951, s. 36)

Her tillegger Perls mfl. nervene en type erektile evner, som de meg bekjent ikke har: "de strekker seg ut". Det forfatterne sannsynligvis ønsker å si, er det faktum de beskriver i den neste delen av setningen: Hvis man er tørst, vil det vannet han eller hun har lett etter, anta en fremtredende posisjon i vedkommendes *fenomenale* verden. Derfor kan kanskje den tørste personens holdning eller opplevelse treffende beskrives som å "strekke ut", men ikke nervenes aktivitet.

Eksempelene viser at sammenblandingen av forskjellige kategorier i form av et "enhetlig" felt innebærer ulike, til dels sågar absurde, konsekvenser:

- Selve den teorien som var ment å være holistisk, bli til dels det stikk motsatte, dvs. reduksjonistisk. Det biologiske, organismiske nivået dominerer; det fenomenale, personlige nivået blir sekundært. Ord og uttrykk kan være lumske: Den grunnleggende termen er "*organisme/omverdenfeltet*", istedenfor et *person/omverdenfelt*.⁵⁷
- Forsøket på å tenke seg et *holistisk* felt blir realisert gjennom ideen om et "enhetlig" felt. Igjen er semantikken avslørende: De forskjellige kategoriene innen dette feltet blir først spesifisert ("sosiokulturelle, sanselige og fysiske faktorer"), men deretter behandlet som om de var like ("enhetlig").
- Denne uvitenheten om kategoriforskjeller fører til feilaktige forestillinger, både i den fysiske og den psykologiske verden. Når det gjelder den fysiske verden, bemerker Stemberger:

The relation between the physical organism and his physical surroundings, which is also addressed in the [unitary] concept of the organism/environment field, is precisely *not* characterised by field-like connections, it is *not* effective through attraction and repulsion like in an electrical, magnetic, or gravitational field, but is characterised by processes controlled by the perceptual field; it is of the type of cybernetic control loops. (1999, s. 289)

- Når det gjelder den psykologiske verden, er "projeksjon" et interessant eksempel. Perls mfl. karakteriserer denne prosessen slik: "noe av organismen over på omverdenen" (1951, s. 462). Hvis de skrev om den

57. For statistikere: I *Gestalt Therapy* forekommer ordet "organisme" 282 ganger; søket på "person" gir bare 186 treff.

fysiske organismen og de fysiske omgivelsene – hvilket er usannsynlig under overskriften "projeksjon" – ville denne uttalelsen ha gitt mening: Hvis organismen plasserer noe til utsiden, da er det der. For eksempel hvis du spytter på gulvet, så er spyttet ditt der. Men la oss overføre dette mønsteret på den psykologiske verden, som de later til å omtale: Du projiserer din fiendtlighet på naboen din, og så er den der? Du er ikke fiendtlig lenger, men naboen din er det? Det du projiserer, introjiserer naboen din?

Dette er åpenbart tøv på mer enn en måte. (1) Hvis du "projiserer", så tillegger du naboen din fiendtlighet i din personlige *fenomenale* verden. Det betyr ikke nødvendigvis at naboen din opplever noen fiendtlighet i *sin* fenomenale verden. (2) Fiendtlighet tilhører den psykologiske kategorien, den er nettopp *ikke* "noe av den [fysiske] organismen" og har aldri vært det. Du kan ikke plassere den et annet sted på samme måte som du kan spytte på gulvet. "... psyken er *ikke* noen slags substans i det hele tatt – metafysisk sett er ikke psyken et *stykke* som steiner og katter og nyrer" (McGinn, 1989, s. 22, kursiv i originalteksten). (3) Selv om vi tolker uttalelsen til Perls mfl. innen en lewinsk ramme og dermed får den til å lyde "noe av den psykologiske personen er i den psykologiske omverden," blir ikke dette mer meningsfullt. I projeksjonsprosessen opplever du ikke din fiendtlighet som din egen; du opplever den først og fremst som naboen sin fiendtlighet – det er akkurat meningen med det som kalles "projeksjon".

Min konklusjon blir at termen "organisme/omverden-feltet" i *Gestalt Therapy* er høyst forvirrende. Den mangler den epistemologiske nøyaktigheten – de viktige partermene – vi møtte i Lewins skrifter: "Organisme" hos Perls mfl. er ikke det samme som Lewins "person", "omverden" hos Perls mfl. er ikke det samme som Lewins "omverden", og "felt" hos Perls mfl. er ikke det samme som Lewins "felt". På grunn av en grunnleggende sammenblanding av kategorier er det mange steder i *Gestalt Therapy* uklart om det er den fenomenale eller den transfenomenale verden, eller begge, som omtales. Mer spesifikt: Skriver Perls og Goodman om den snødekte vidda som rytteren rir over, skriver de om den usynlige Bodensjøen, eller skriver de om en slags tredje ("enhetlige") realitet som omfatter dem begge?

Imidlertid har "organisme/omverden-feltet" i *Gestalt Therapy* tre ting felles med Lewins "person/omverden"-felt: skråstreken, bindestreken⁵⁸ mellom "omverden" og "felt" og selvsagt ordet "felt" (ikke *begrepet!*). Skråstrekene

58. [Det står "the space" (mellomrommet) i den engelske teksten. *O.a.*]

mellom de to respektive termene tyder på at de beskriver innhold som kan skilles fra hverandre selv om de er nært forbundet.⁵⁹ Og bindestreken mellom de respektive første to termene og "felt" tyder på at "felt" er av en høyere logisk rang enn de respektive to første termene (jf. *Illustrasjon 3*; Petzold, 2000, s. 29). Med andre ord: et lewinsk felt (livsrom) består av person og omverden; feltet hos Perls mfl. består av organisme og omverden.

I *begge* teoretiske system er de respektive "felt" ikke identiske med de respektive "omverdener". (Jeg nevner dette fordi termene blir brukt om hverandre i mange gestaltterapeutiske skrifter.) Siden termen "felt" i begge systemene er av en høyere logisk rang enn de respektive to andre termene, gir ikke formuleringer som "omverden-feltet" noen mening i disse systemene. (Jeg nevner dette fordi man kan finne slike formuleringer av og til.) For å bruke Ryles eksempel nok en gang, hvis man tenker at et par hansker består av en høyre og en venstre del, gir det ingen mening å snakke om et "venstrepar" eller et "høyrepar".

Oppsummering: Mange forskjeller, ett fellesskap

Det bør ha kommet klart fram at i de mange teoriene som bruker termen "felt" – for eksempel teoriene til Smuts, Köhler, Gurwitsch, Lewin eller Perls – er forskjellene enorme når det gjelder hvordan de benytter og forstår termen. Til og med mellom den første og andre boka til Perls er det en betydelig uoverensstemmelse: I det første tilfellet (Perls, 1947/1992) har hver ting, ide og hvert levende vesen sitt eget felt; i det andre tilfellet (Perls mfl., 1951) er det bare ett eneste, "enhetlige" felt.

Når man tenker på de mange dyptgripende forskjellene jeg har skissert (og jeg har utelatt noen), må man spørre seg om det er noen former for fellesskap i det hele tatt. Jeg ser imidlertid én, og jeg mener *bare* én: Alle de teoriene jeg her har gitt en oversikt over – uansett om de viser til den fenomenale eller transfenomenale (eller begge) verden(er) – forutsetter en grunnleggende forbindelse mellom de emnene de beskriver.

59. Men på grunn av kategoriforvirringen hos Perls mfl. er det umulig å fastslå om de respektive skråstrekeene står i identiske, systematiske posisjoner innen de respektive teoriene, eller om skråstreken hos Perls mfl. (noen ganger) tilsvarer Jordankurven hos Lewin.

- Hos Smuts påvirker de mange feltene hverandre fordi de overlapper;
- Hos Köhler er de nevrofysiologiske og psykologiske nivåene forbundet gjennom isomorfismen;
- Hos Gurwitsch presenteres vi for den gjensidige avhengigheten mellom figur (tema) og bakgrunn (felt);
- Hos Lewin utgjør den fenomenale personen og den fenomenale omverden et felt de deler, og innenfor dette påvirker deres respektive krefter hverandre;
- Og hos Perls mfl. kan ikke organisme og omverden skilles, siden de er nødvendige deler i det samme enhetlige feltet.

Dette fellesskapet av de mange "feltteoriene" - fenomenenes grunnleggende forbindelse med hverandre - er selvsagt en temmelig liten fellesnevner. For noen kan den synes triviell. Ikke desto mindre tenker jeg at den er viktig. Hvis du ser deg rundt i vår (vestlige i motsetning til den østlige) verden, er du nødt til å anerkjenne at den "isolasjonistiske" synsmåten som Perls engang prøvde å beseire, eller det individualistiske paradigmet som Wheeler (2000) så velformulert stiller spørsmålstegn ved, er langt fra å dø ut. Men nå er jeg i ferd med å bevege meg inn på et annet felt for debatt...

Et hvilket som helst begrep som understreker den grunnleggende forbindelsen mellom både levende og livløse ting forekommer meg å være nyttig. Men når det er sagt, blir det enda viktigere ikke å blande sammen de forskjellige teoriene, som hver har sin særegne bruk av termen "felt", til ett sammensurium.

Konklusjon

Du kan kanskje ha opplevd de foregående sidene som en slitsom *tour de force* gjennom et kratt av teorier og terminologier. Slik følte det iallfall for meg! Så hva har vi vunnet gjennom våre anstrengelser?

Jeg er overbevist om at hvis vi snakker og skriver om teori, må vi klargjøre hva vi snakker om, og også ut fra hvilken bakgrunn vi snakker. Som Perls sa: "når A bruker et ord, kan han mene noe helt annet enn det B forstår" (1947/1992, s. 248), og dette kan resultere i en babelsk språkforvirring.

I en muntlig dialog kan du spørre din partner hva hun eller han mener med et bestemt ord. I teoretiske skrifter er det forfatterens plikt å definere termene. Siden "felt" er en av de mest brukte teoretiske termene i gestaltlitteratur for tiden, mener jeg det er viktig at den som bruker denne

flertydige termen klargjør hva hun eller han mener. Sjargong i samtale ansikt til ansikt er ikke kontakfull tale, og i teoretiske drøftinger forkludrer den det hele og forhindrer en fruktbar utvikling av teori. Som Malcolm Parlett sa nylig:

Ultimately, like all concepts and theories in Gestalt, ideas about the field need to be chewed and digested, discovered as being relevant to one's own life and experience. They have to make the transition from words on a page to something lived and embodied, known intimately, and recognized as valid because they ring true for us at a deep level. (2005, s. 60)

Vedlegg

En overført betydning av termen "felt" er relevant for den måten den blir brukt på i "feltforskning". Her betyr "felt" "naturlige betingelser" eller "naturlige livssituasjoner" (i motsetning til laboratoriesituasjoner).

Feltforskning blir stort sett praktisert i en av tre former: Den første formen er "feltstudiet", hvor forskeren prøver å observere og beskrive visse fenomener i dagliglivet, fenomener som hittil ikke er blitt undersøkt, for å finne den første tilnærmingen til sitt emne. "Felteksperimentet" er en annen form for feltforskning; her blir observasjonen av fenomenene under naturalistiske betingelser kombinert med forskerens kontrollerte innføring av visse variabler.

Vanligvis vet ikke deltakerne i de to første formene for feltforskning at de er gjenstand for undersøkelser, siden forskeren ønsker å observere deres "nøytrale", uhildete oppførsel. I en tredje form for forskning, som kalles "aksjonsforskning", er hensikten å tilstrebe det aktive samarbeidet mellom forsker og forskningssubjekter med hensikt, og samarbeidet er basert på informert samtykke (jf. Orlik, 1979, s. 113f.).⁶⁰

Utviklingen av feltforskning, også aksjonsforskning, ble sterkt påvirket av Kurt Lewin. Likevel må ikke dette føre til at man forveksler betydningene av ordet "felt" slik det brukes i forbindelse med feltforskning på den ene siden og i forbindelse med feltteorien på den andre siden. Denne mulige forvekslingen kan skyldes at Lewin foretok en "... overgang fra å være opptatt av indre

60. Det kan være av særlig interesse for gestaltterapeuter at Lewins "... interesse for teorien og metodene for sosial forandring hadde ført til at han meldte seg på som student i et kurs i psykodramatiske teknikker" (Lippitt, 1947, s. 87).

psykologiske problemer til å bli opptatt av hvordan den sosiale omverdenen utenfor livsrommets grense påvirker strukturen og kreftene i livsrommet" (Gold, 1990, s. 69).

Takk

Jeg er takknemlig for den støtten jeg fikk da jeg skrev denne artikkelen. Fremfor alt takker jeg Lynne Jacobs og Gary Yontef som inviterte meg til å arbeide sammen med dem på deres vinterresidens i Santa Barbara, California, i mars 2005. Mine diskusjoner med Lynne og Gary samt med deltakere på workshop beredte grunnen for denne artikkelen. Lynne og Gary var også hjelpsomme følgesvenner på ulike stadier av arbeidet. Sally Denham-Vaughan gjorde et strålende rettelarbeid av min middelmådige engelsk og var en oppmuntrende venn, som bidro med noen nyttige ideer. Og til sist, Joel Latner fant løsningen på et problem med hensyn til terminologi, en løsning jeg aldri ville ha funnet selv.

Litteratur

- Ash, M. G. (1995). *Gestalt Psychology in German Culture, 1890-1967: Holism and the quest for objectivity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Beaumont, H. & Sheldrake, R. (2000). Morphische Resonanz und Familien-Stellen – Hunter Beaumont im Gespräch mit Rupert Sheldrake. *Praxis der Systemaufstellung*, 2, 23-31.
- Bunge, M. (1977). Emergence and the Mind. *Neuroscience*, 2, 501-509.
- Bunge, M. (1980). *The Mind-Body-Problem: A psychobiological approach*. Oxford: Pergamon Press.
- Combs, A. W. (1999). *Being and Becoming: A field approach to psychology*. New York: Springer.
- Deutsch, M. (1968). Field theory in Social Psychology. I G. Lindzey & E. Aronson (red.), *The Handbook of Social Psychology – Vol. I: Historical introduction, systematic positions* (2nd edition) (s. 412-487). Reading, MA: Addison-Wesley.
- Einstein, A., & Infeld, L. (1938). *The Evolution of Physics: The growth of ideas from early concepts to relativity and quanta*. New York: Simon & Schuster.
- Ellis, W. D. (red.), (1938). *A Source Book of Gestalt Psychology*. New York: Kegan Paul, Harcourt Brace & Co.

- Estes, W. K. (1954). Kurt Lewin. I W.K. Estes (red.), *Modern Learning Theory: A critical analysis of five examples* (s. 317-344). New York: Appleton-Century-Crofts.
- Fleming Crocker, S. (1982). A Response to Joel Latner. *The Gestalt Journal*, 5/2, 83-100.
- Foulkes, S. H. (1949). *Introduction to Group-Analytic Psychotherapy*. London: Heinemann.
- Frank, L. K. (1939). Time Perspectives. *Journal of Social Philosophy*, 4, 293-312.
- Gold, M. (1990). Two 'Field Theories'. I S.A. Wheelan, E.A. Pepitone & V. Abt (red.), *Advances in Field Theory* (s. 67-79). Newbury Park, CA: Sage Publications.
- Goldner, C. (2003). *Der Wille zum Schicksal – Die Heilslehre des Bert Hellinger*. Wien: Ueberreuther.
- Goldstein, K. (1939). *The Organism – A holistic approach to biology derived from pathological data in man*. New York: American Book Company.
- Gurwitsch, A. (1964). *The Field of Consciousness*. Pittsburgh: Duquesne University Press.
- Gurwitsch, A. (1966). Phenomenology of thematics and of the pure ego: Studies of the relation between gestalt theory and phenomenology. I Gurwitsch, A., *Studies in Phenomenology and Psychology* (J. Wild, red.), (s. 175-286). Evanston: Northwestern University Press.
- Harrington, A. (1996). *Reenchanted Science: Holism in German culture from Wilhelm II to Hitler*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Hartmann, G. W. (1942). The field theory of learning and its educational consequences. I *The Forty-First Yearbook of the National Society for the Study of Education, Part II: The Psychology of Learning* (s. 165-214). Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Heigl-Evers, A. (red.) (1979). *Die Psychologie des zwanzigsten Jahrhunderts, Bd. VIII: Lewin und die Folgen*. Zürich: Kindler.
- Helson, H. (1975). Why did their precursors fail and the gestalt psychologists succeed? – Reflections on theories and theorists. I S. Ertel, L. Kemmler & M. Stadler (red.), *Gestalttheorie in der modernen Psychologie – Wolfgang Metzger zum 75. Geburtstag* (s. 13-20). Darmstadt: Steinkopf.
- Husserl, E. (1997). *Thing and Space: Lectures of 1907*. Dordrecht: Kluwer.
- Jacobs, L. (2002). It's not easy to be a field theorist: Commentary on 'Cartesian and post-Cartesian trends in relational psychoanalysis'. *Gestalt!* 6/2. <http://www.g-gej.org/6-2/jacobsreview.html> [Lesedato 2. april, 2005].
- James, W. (1902). *The Varieties of Religious Experience: A study in human nature*. New York: Longmans, Green & Co.

- Kitzler, R. (2006). The Ontology of Action: A place on which to stand for modern gestalt therapy theory. *International Gestalt Journal*, 29/1, 43-100.
- Koffka, K. (1936). *Principles of Gestalt Psychology*. London: Kegan Paul, Trench, Trubner & Co.
- Köhler, W. (1929/1947). *Gestalt Psychology: An introduction to new concepts in modern psychology*. New York: Liveright.
- Köhler, W. (1933). *Psychologische Probleme*. Berlin: Julius Springer.
- Köhler, W. (1940). *Dynamics in Psychology*. New York: Liveright.
- Köhler, W. (1961). The Mind-Body Problem. I S. Hook (red.), *Dimensions of Mind: A symposium* (s. 15-32). London: Collier-Macmillan.
- Köhler, W. (1969). *The Task of Gestalt Psychology*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Kruse, P., Stadler, M. & Roth, G. (1987). Ordnungsbildung und psychophysische Feldtheorie. *Gestalt Theory*, 9/3-4, 150-167.
- Kuhn, T. S. (1970). *The Structure of Scientific Revolutions* (second enlarged edition). Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Latner, J. (1983). This is the Speed of Light: Field and systems theories in gestalt therapy. *The Gestalt Journal*, 6/2, 71-90.
- Latner, J. (1984). The Kingdoms of Experience. *The Gestalt Journal*, 7/1, 84-109.
- Leeper, R. W. (1943). *Lewin's Topological and Vector Psychology: A digest and a critique*. Eugene, OR: University of Oregon.
- Lewin, K. (1917). Kriegslandschaft. *Zeitschrift für Angewandte Psychologie*, 12, 440-447.
- Lewin, K. (1926/1938). Will and Needs. I W.D. Ellis (red.), *A Source Book of Gestalt Psychology* (s. 283-299). New York: Kegan Paul, Harcourt Brace & Co.
- Lewin, K. (1931). The Conflict Between Aristotelian and Galileian Modes of Thought in Contemporary Psychology. *Journal of General Psychology*, 5, 141-177.
- Lewin, K. (1936). *Principles of Topological Psychology*. New York: McGraw-Hill.
- Lewin, K. (1951). *Field Theory in Social Science: Selected theoretical papers*. (D. Cartwright, red.). New York: Harper & Brothers.
- Lewin, K. (1981/1982). Kurt-Lewin-Werkausgabe (C.-F. Graumann, red.), Vols. 1-7. Stuttgart: Hans Huber & Klett-Cotta.
- Lippitt, R. (1947). Kurt Lewin, 1890-1947: Adventures in the exploration of interdependence. *Sociometry*, 10, 87-97.
- Lück, H. E. (1996). *Die Feldtheorie und Kurt Lewin – Eine Einführung*. Weinheim: Beltz/Psychologie Verlags-Union.

- Marrow, A. J. (1969). *The Practical Theorist: The life and work of Kurt Lewin*. New York: Basic Books.
- McGinn, C. (1989). *Mental Content*. New York: Basil Blackwell.
- Mehrgardt, M. (2005). Dialectic Constructivism: An epistemological critique of gestalt therapy. *International Gestalt Journal*, 28/2, 31-65.
- Merleau-Ponty, M. (1962). *Phenomenology of Perception*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Merleau-Ponty, M. (1972). *Vorlesungen I*. New York: de Gruyter.
- Métraux, A. (1992). Kurt Lewin im philosophisch-psychologischen Rollenkonflikt. I W. Schönplflug (red.), *Kurt Lewin – Person, Werk, Umfeld – Historische Rekonstruktionen und aktuelle Wertungen aus Anlaß seines hundertsten Geburtstags* (s. 29-68). Frankfurt/M: Peter Lang.
- Metzger, W. (1930). Optische Untersuchungen am Ganzfeld. *Psychologische Forschung*, 13, 6-54.
- Miller, M. V. (2001). What Lies Beyond the Field? I J.-M. Robine (red.), *Contact and Relationship in a Field Perspective* (s. 109-118). Bordeaux: L'exprimerie.
- Ohio State University, Department of Mathematics (2005). *Jordan Curve Theorem and its Generalizations*. <http://www.math.ohio-state.edu/~fedorow/math655/Jordan.html> [Lesedato 22. juli 2005].
- Orlik, P. (1979). Sozialpsychologische Feldforschung. I A. Heigl-Evers (red.), *Die Psychologie des zwanzigsten Jahrhunderts, Bd. VIII – Lewin und die Folgen* (s. 110-116). Zürich: Kindler.
- Parlett, M. (1991). Reflections on Field Theory. *British Gestalt Journal*, 1/2, 69-81.
- Parlett, M. (1993). Towards a More Lewinian Gestalt Therapy. *British Gestalt Journal*, 2/2, 115-120.
- Parlett, M. (1997). The Unified Field in Practice. *Gestalt Review*, 1/1, 16-33.
- Parlett, M. (2005). Contemporary Gestalt Therapy: Field theory. I A.L. Woldt & S.M. Toman (red.), *Gestalt Therapy: History, theory, and practice* (s. 41-63). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Perls, F. S. (1947/1992). *Ego, Hunger and Aggression*. Highland, NY: The Gestalt Journal Press.
- Perls, F. S. (1966). *Unpublished interview conducted by James Simkin 5/14/66* (lydopptak). Gouldsboro, ME: Gestalt Journal Press.
- Perls, F. S. (1969a). *Gestalt Therapy Verbatim*. Moab, UT: Real People Press.
- Perls, F. S. (1969b). *In and Out the Garbage Pail*. Lafayette, CA: Real People Press.
- Perls, F. S. (1973). *The Gestalt Approach and Eye Witness to Therapy*. Palo Alto, CA: Science & Behavior Books.

- Perls, F. S., Hefferline, R. F. & Goodman, P. (1951). *Gestalt Therapy: Excitement and growth in the human personality*. New York: The Julian Press.
- Perls, F. S.; Baumgardner, P. (1975). *Gifts from Lake Cowichan: Legacy from Fritz*. Palo Alto, CA: Science and Behavior Books.
- Petzold, H. G. (2002). 'Goodmansche' Gestalttherapie als 'klinische Soziologie' konstruktiver Aggression? – Teil 3: Die Leiden der Gestalttherapie: Über notwendige Überschreitungen alter Konzepte in die rechte Richtung – Fragen der Legitimität von Veränderung. *Gestalt*, 44, 19-57.
- Petzold, H. G., van Beek, Y. & van der Hoek, A.-M. (1995). Grundlagen und Grundmuster 'intimer emotionaler Kommunikation und Interaktion' – 'Intuitive Parenting' und 'Sensitive Caregiving' von der Säuglingszeit über die Lebensspanne. I Petzold, H. G. (red.), *Psychotherapie und Babyforschung (Vol. II) – Die Kraft liebevoller Blicke – Säuglingsbeobachtungen revolutionieren die Psychotherapie* (s. 491-645). Paderborn: Junfermann.
- Polster, E. & Polster, M. (1973). *Gestalt Therapy Integrated: Contours of Theory and Practice*. New York: Brunner/Mazel.
- Pribram, K. (1971). *Languages of the Brain: Experimental paradoxes and principles in neuropsychology*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Pribram, K. (1991). *Brain and Perception: Holonomy and structure in figural processing*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Robine, J.-M. (2001). From Field to Situation. I J.-M. Robine (red.), *Contact and Relationship in a Field Perspective* (s. 95-107). Bordeaux: L'Exprimerie.
- Ryle, G. (1949). *The Concept of Mind*. New York: Hutchinson.
- Schubert, D., van der Voort, D. & Ruh, M. (1999). Kurt Lewin – Leben, Werk und Wirken (1890-1947). *Gestalttherapie*, 13/1, 3-20.
- Shane, P. (2002). The Rise and Fall of Gestalt Psychology. *Australian Gestalt Journal*, 6/2, 11-55.
- Sheldrake, R. (1981). *A New Science of Life*. London: Blond & Briggs.
- Smuts, J. C. (1926/1973). *Holism and Evolution*. Westport, CT: Greenwood Press.
- Soff, M., Ruh, M. & Zabransky, D. (2004). Gestalttheorie und Feldtheorie. I Hochgerner, M., Hoffmann-Widhalm, H., Nausner, L. & Wildberger, E. (red.), *Gestalttherapie* (s. 13-36). Wien: Facultas.
- Spitz, R. (1958). *A Genetic Field Theory of Ego Formation*. New York: International Universities Press.
- Sprung, L., and Linke, U. (1992). Kurt Lewin als Methodologe und Methodiker. I W. Schönplflug (red.), *Kurt Lewin – Person, Werk, Umfeld – Historische Rekonstruktionen und aktuelle Wertungen aus Anlaß seines hundertsten Geburtstags* (s. 69-86). Frankfurt/M: Peter Lang.

- Sreckovic, M. (1999). Geschichte und Entwicklung der Gestalttherapie. I Fuhr, R., Sreckovic, M. & Gremmler-Fuhr, M. (red.), *Handbuch der Gestalttherapie* (s. 15-178). Göttingen: Hogrefe.
- Stadler, M. (1981). Feldtheorie heute – Von Wolfgang Köhler zu Karl Pribram. *Gestalt Theory*, 3, 85-199.
- Staemmler, F.-M. (1997). Towards a theory of regressive processes in gestalt therapy – On time perspective, developmental model and the wish to be understood. *The Gestalt Journal*, 20/1, 49-120.
- Staemmler, F.-M. (2002). The Here and Now: A critical analysis. *British Gestalt Journal*, 11/1, 21-32.
- Staemmler, F.-M. (i trykk). On Metaphors, Myths, and Minds: Boundary disturbances in gestalt therapy theory. I G. Wheeler (red.), *Reading Paul Goodman, Gestalt Therapy: Excitement and Growth in the Human Personality, with six essays of critical appreciation and commentary*. Hillsdale, NJ: The Analytic Press (GestaltPress).
- Stebbins, R. A. (1985). The Definition of the Situation: A review. I A. Furnham (red.), *Social Behavior in Context* (s. 134-154). Boston: Allyn & Bacon.
- Stemberger, G. (1999). Zur Kritik einiger theoretischer Annahmen und Konstrukte in der Gestalttherapie. *Gestalt Theory*, 20/4, 283-309.
- Stoehr, T. (1994). *Here Now Next: Paul Goodman and the origins of gestalt therapy*. San Francisco: Jossey Bass.
- Sullivan, H. S. (1953). *The Interpersonal Theory of Psychiatry*. New York: Norton.
- Thouless, R. H. (1938). The Gestalt Theory. I G.F. Stout (red.), *A Manual of Psychology*. London: University Tutorial Press.
- Tolman, E. C. (1959). Principles of Purposive Behavior. I S. Koch (red.), *Psychology: A study of a science, Vol. 2* (s. 92-157). New York: McGraw-Hill.
- Walter, H.-J. P. (1985). *Gestalttheorie und Psychotherapie – Ein Beitrag zur theoretischen Begründung der integrativen Anwendung von Gestalt-Therapie, Psychodrama, Gesprächstherapie, Tiefenpsychologie, Verhaltenstherapie und Gruppendynamik*. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Wertheimer, M. (1963). *Drei Abhandlungen zur Gestalttheorie*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Wheeler, G. (1991). *Gestalt Reconsidered: A new approach to contact and resistance*. Cambridge, MA: GIC Press.
- Wheeler, G. (2000). *Beyond Individualism – Toward a new understanding of self, relationship, and experience*. Cambridge, MA: Gestalt Press.
- Wollants, G. (2005). Interviewed by Malcolm Parlett: Therapy of the Situation. *British Gestalt Journal*, 14/2, 91-102.

- Wright, G. (1984). Reflections at the Speed of Thought. *The Gestalt Journal*, 7/1, 75-83.
- Yontef, G. M. (1984). Modes of Thinking in Gestalt Therapy. *The Gestalt Journal*, 7/1, 33-74.
- Yontef, G. M. (1992). Considering *Gestalt Reconsidered*: A review in depth. *The Gestalt Journal*, 15/1, 95-118.
- Zabransky, D. & Wagner-Lukesch, E. (2004). Grundlagen der Gestalttheoretischen Psychotherapie. I M. Hochgerner, H. Hoffmann-Widhalm, L. Nausner, & E. Wildberger (red.), *Gestalttherapie* (s. 125-145). Wien: Facultas.